

Religion och Liv?

En studie om hur det kristna livet presenteras i läromedel

UPPSALA UNIVERSITET
Teologiska institutionen
Kyrko- och Missionsstudier C
Kandidatuppsats 15hp
VT 2019
Författare: Anna Abbevik
Handledare: Kajsa Ahlstrand
Examinator: Cecilia Wejryd

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	2
1.1 Introduktion.....	2
1.2 Syfte, avgränsningar och frågeställningar.....	3
1.3 Tidigare forskning.....	3
1.4 Teori.....	6
1.5 Metod och disposition av studien.....	8
Val av material.....	8
Val av innehåll i materialet.....	9
Framställning av undersökning och analys.....	10
1.6 Material.....	10
2. Undersökning och analys.....	11
SOL2000.....	12
SOL2001.....	24
SOL3000.....	31
SOL4000.....	37
Jämförelse av de fyra läroböckerna.....	44
3. Sammanfattning och avslutande diskussion.....	45
Käll- och litteraturförteckning.....	48
Tryckta källor.....	48
Digitala källor.....	49
Övriga källor.....	50

1. Inledning

1.1 Introduktion

Att i klassrummet hantera och motverka stereotypiseringen av 'de andra' är ett av religionskunskapsämnets största utmaningar om det ska vara möjligt att nå mål som handlar om förståelse [för] andra människors tankar och handlingar.¹

Flera studier har gjorts av hur troende elever upplever religionskunskapsundervisningen i skolan. Ett exempel är Karin Kittelmann Flensners forskning där hon undersökte vilket språk som användes i klassrummet under religionskunskapslektionerna. Citatet ovan är från hennes avslutande diskussion där hon menar att i klassrummet blir det sekulära norm och ateism anses vara neutralt, medan det religiösa anses partiskt och omodernt. Detta trots att båda sidor borde ha sin självklara plats i just religionskunskapsundervisningen.²

Att religion reduceras till något omodernt i undervisning är högst problematiskt, då skolan är den plats där eleverna tillbringar majoriteten av sin vakna tid under vardagarna. Oavsett om man vänder sig till statistik som säger att Sverige är ett väldigt sekulärt land eller till statistik som säger att majoriteten av befolkningen "tror på något", kan man anta att det i ett klassrum med 30 elever sitter åtminstone en, högst troligt flera, person-/er som definierar sig själv som tillhörande en religion. En av sju diskrimineringsgrunder handlar om religion och enligt Diskrimineringsombudsmannen är det stor risk att elever som utövar en religion riskerar att bli betraktade som annorlunda.³ Skolan ska inte medverka till sådant.

Det lärare måste förhålla sig till i sin undervisning enligt lag är läroplanen. Läroplanen innehåller såväl skolans värdegrund som specifika kursplaner för varje ämne och kunskapskrav för olika årskurser.⁴ 2011 kom en ny läroplan för grundskolan och i kursplanen för religionskunskap betonas så kallad levd religion mer än i tidigare kursplaner. Hur människors liv påverkas av att tillhöra en religion är alltså något som elever förväntas tillägna sig kunskaper i.⁵ Att detta förhållandevis lilla tillägg i kursplanen skulle avspeglas i nyttgåvor av läroböcker förefaller vara mindre troligt, samtidigt behöver även läromedelsförfattare förhålla sig till kursplanen vid skapandet av läromedelstexter och då borde även små förändringar omfattas i nyttgåvor.

¹ Kittelmann Flensner 2015, s. 296

² Kittelmann Flensner 2015, s. 296

³ Diskrimineringsombudsmannen. "Religion eller annan trosuppfattning som diskrimineringsgrund", <http://www.do.se/om-diskriminering/skyddade-diskrimineringsgrunder/religion-eller-annan-trosuppfattning-som-diskrimineringsgrund/#1> (2019-04-17)

⁴ Skolverket. "Så använder du läroplanen för grundskolan", <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/sa-anvander-du-laroplanen-for-grundskolan> (2019-05-23);

Lärarnas Riksförbund. "Skolans styrdokument", <https://www.lr.se/yrketsforutsattningar/skolansstyrdokument.4.3cb716391262c05111b800075.html> (2019-05-23)

⁵ Skolverket 2011a, s. 6

1.2 Syfte, avgränsningar och frågeställningar

Med anledning av de resultat som framkommit i bland annat Kittelmann Flensners studie är det intressant att kartlägga hur innehållet rent språkligt ser ut i de läroböcker som skolorna använder, för att se om liknande mönster framträder i läroböckerna. Framställer läroböckerna religion som någonting omodernt? Ges eleverna möjlighet att identifiera sig med troende personer eller framställs troende personer som något främmande? Enligt Nationalencyklopedin förmedlar läroböcker förutom rena fakta även metakunskap, det vill säga att läroboken talar om för eleven vilken norm som råder i samhället och vad eleven bör rätta sig efter.⁶ Det gör att språket i läroboken är viktigt för att signalera hur normen ser ut.

Eftersom Sverige tidigare har varit ett land där kristendomen har dominerat kan man tänka sig att det finns spår i läroböckerna av att det förutsätts att eleverna redan besitter viss kristendoms-kunskap. Å andra sidan listas Sverige år efter år i World Values Survey som ett av de mest sekulära länderna i världen.⁷ Det är därför intressant att studera vad läromedelsförfattare fokuserar på när de skriver böckerna. Har det kristna arvet, det religiösa klimatet i samtiden eller läroplanen mest inflytande?

Syftet med studien är att undersöka bilden av kristna i svenska läromedel under en bestämd tidsperiod, för att se om det har skett förändringar i hur kristna framställs. Tidsperioden begränsas till att omfatta den skolform som finns idag med stadiindelningar. Studien kommer att fokusera på läroböckernas innehåll gällande kristendomen med fokus på hur kristen tro och kristet liv framställs. Det som ska undersökas är vilka röster som hörs om kristen tro och vad lärobokstexten säger om kristna. För att analysera läroböckerna används Stuart Halls teori om representation, som passar bra när man vill se på vilket sätt någon eller något porträtteras.

Utifrån ovanstående syfte har följande frågeställningar arbetats fram:

1. Hur ser representationen av kristna ut i läromedel för högstadiet?
2. Hur har representationen förändrats över tid?
3. Vilka aspekter av kristet liv lyfts fram?

1.3 Tidigare forskning

Det finns mängder av forskning att ta del av om skolans värld. När det gäller undervisning i religionskunskap verkar de flesta studier på högre nivå fokusera på elevers uppfattning av undervisningen. De två mest framträdande studierna i det är utförda av Karin Kittelmann Flensner och Carina Holmqvist Lidh. Hur kristendomen framställs i läroböcker har emellertid studerats av

⁶ Nationalencyklopedin. "läromedel", <https://www-ne-se.ezproxy.its.uu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/l%C3%A4romedel> (2019-04-29)

⁷ World Values Survey undersöker hur länders värderingar förändras över tid. World Values Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> (2019-05-27)

Viktor Aldrin och Emilia Aldrin, men då har de studerat läroböcker på gymnasienivå. Det påverkar inte denna studie om högstadiets läroböcker eftersom det är olika läroplaner som följs. Resultatet från såväl den aldrinska forskningen som från övrig forskning på högre nivå är dock intressant att diskutera i relation till resultatet som framkommer i denna studie.

Karin Kittelmann Flensner undersökte i sin avhandling *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden* hur religionskunskapsundervisningen tar sig uttryck i klassrummet. Lärare och elevers tal i klassrummet analyserades med hjälp av diskursanalys. Den diskursiva praktiken i studien blir därmed religionskunskapsundervisningen och klassrummet. Studien utfördes genom deltagande observationer i klassrum i tre större kommunala skolor, där allt tal spelades in och sedan transkriberades. Även textmaterial såsom prov och textexempel som användes under lektionerna analyserades.

I studien identifierades fyra till fem dominerande diskurser i religionskunskapsundervisningen. I den sekularistiska diskursen talades det om religion som något från det förflutna. Att vara ickereligiös framställdes som neutralt och positivt. I den andliga diskursen dominerade den religiösa hållningen att tro på något, och att tillhöra en organiserad religiös tradition ansågs sällan positivt. I svenskhetsdiskursen fanns föreställningar om att Sverige är ett kristet land. Diskussionen präglades av om det är traditionen eller den religiösa praktiken som avgör om landet är kristet. Den sista diskursen benämns som ”en privat och en akademisk rationell diskurs”⁸. Denna diskurs är sammanslagen eftersom det i vissa klassrum rådde en mer privat ton med personliga inslag i talet om religion medan i andra klassrum var diskussionen mer skolorienterad och generellt hållen. Samtliga diskurser förekom parallellt i klassrummen, men i varierande grad.

Eftersom den sekularistiska diskursen var den som ansågs som neutral präglade den också samtalsklimatet mest. En stor del av denna diskurs är individualitetsnormen och därmed uppvisades ofta en negativ attityd bland eleverna mot att ”anta ett helt livsåskådningspaket”⁹. I den avslutande diskussionen poängterar Kittelmann Flensner vikten av att lärarna är medvetna om vilka diskurser som förekommer i klassrummet för att kunna bedriva en rättvis undervisning. Undervisningen ska problematisera men det får inte ske på bekostnad av elevers självkänsla. Det blir särskilt viktigt när den dominerande diskursen är sekularistisk och/eller svensk, eftersom det annars riskerar att bli ett ”vi och dom-tänk” i undervisningen.¹⁰

Carina Holmqvist Lidh har i sin licentiatuppsats *Representera och bli representerad* studerat hur elever, i åldersgruppen 16–19 år, som själva definierar sig som religiösa upplever religionskunskapsundervisningen. Studien tar inte hänsyn till andras upplevelser än elevernas och utesluter därmed faktorer som till exempel lärarens tanke med undervisningen eller vad som

⁸ Kittelmann Flensner 2015, s. 291

⁹ Kittelmann Flensner 2015, s. 297

¹⁰ Kittelmann Flensner 2015, s. 275–294

faktiskt sker i klassrummet. Det är framförallt hur elever med religiös identitet talar om religionskunskapsundervisningen som analyseras, och därmed får studien en diskursanalytisk inriktning.¹¹

Resultatet av studien visar att det finns fyra diskurser när eleverna talar om religionskunskapsundervisningen. Den mest framträdande av dessa är att ”skolans religionsundervisning [sic!] förfrämjar den egna traditionen”.¹² Holmqvist Lidh undersökte också huruvida eleverna lät sin religiösa identitet synas bland sina kamrater, till exempel genom att dela erfarenheter från situationer där religionen ger mening.¹³

Det övergripande resultatet är ambivalent. De flesta elever verkar ha uttryckt att det är svårt att vara religiös i skolan, gentemot såväl kamrater som lärare, men det finns också gott om exempel där den religiösa identiteten är ett positivt inslag.¹⁴

Viktor Aldrin och Emilia Aldrin har undersökt kristendomens framställning i läromedel för gymnasieskolan. Resultatet publicerades i en artikel. Deras studie är en ideologikritisk analys av de läromedel som används i en utvald kommuns gymnasieskolor. I studien undersöks språket i läroböckerna med fokus på de stycken och rubriker som inleder samt avslutar kapitlen om kristendomen. Detta eftersom det enligt retorisk teori är det som läsaren mest sannolikt minns.

Studien fokuserar på om böckerna är skrivna från ett inifrånperspektiv eller ett utifrånperspektiv. Utifrån detta undersöks också om texterna skapar alienation eller igenkänning. En viktig del av detta är hur mycket av innehållet som eleverna förutsätts kunna sedan tidigare. Resultatet visar att läromedelsförfattarna använder språket på olika sätt. I en lärobok används *man* som möjliggör både för identifikation och för avståndstagande. En av läroböckerna verkar förutsätta att eleverna har deltagit i gudstjänster. Ofta används inomkyrkliga begrepp, som till exempel frälsning, och det anses av forskarna vara problematiskt då elever som inte tillhör kristendomen kan ha svårt att förstå betydelsen. I vissa läromedel framställs kristendomen dogmatisk och i andra genom praktik. Även detta menar forskarna är problematiskt, då båda sidorna behöver synas för att elever inte ska känna sig främmande inför sin egen trospraktik. Det förekommer också att språket är tydligt distansnerande med en ton som är negativt värderande.

Det tydligaste resultatet som framkommer i den avslutande diskussionen är att det verkar finnas en osäkerhet hos läromedelsförfattare kring hur man ska förhålla sig till kristendomen. Det verkar finnas en pågående förändring i samhällets syn på kristendomen och läromedlen speglar till viss del denna syn. I böckerna finns en ambivalens kring om kristendomen är en gemensam kulturell norm eller om den är något som för majoriteten är okänt.¹⁵

¹¹ Holmqvist Lidh 2016, s. 10–11

¹² Holmqvist Lidh 2016, s. 84

¹³ Holmqvist Lidh 2016, s. 125–153

¹⁴ Holmqvist Lidh 2016, s. 199–216

¹⁵ Aldrin & Aldrin 2018

Den kristna **tidningen Dagen** gjorde i september 2018 ett längre reportage om religionskunskapsundervisning i skolan. Huvuddelen av detta reportage var en granskning av läroböcker som finns på marknaden idag. Viktor Aldrins forskning (Emilia nämns ej) tas upp sist i reportaget och det som presenteras är slutsatsen att det finns problem kring representation i läroböcker. Till exempel nämns att kristendomen ofta framställs som lika med Svenska kyrkan och att livet som religiös sällan får ta utrymme i böckerna. Granskningen av läroböckerna visar att det mellan olika utgivare varierar kraftigt vad som får plats i framställningar och att det ibland helt saknas nutidsrelevans, eftersom det endast är den historiska delen av religionen som framställs.¹⁶

Reportaget saknar tyvärr angiven författare. Sättet som reportaget är skrivet på vittnar om att det är en kristen tidning och att det finns ett religiöst intresse bakom granskningen. Skribenten eller skribenterna visar dock en medvetenhet om skolans styrdokument och de frågor som ställs är relevanta särskilt i relation till den övriga forskning som har presenterats ovan. Även om reportaget inte är forskning skrivet vid ett svenskt lärosäte vittnar det om att det behövs mer forskning inom området läromedel. De frågor som ställs till läroböckerna i reportaget är frågor som lika gärna hade kunnat ställas av en forskare.

1.4 Teori

Denna studie kommer att använda Stuart Halls teori om representation. Utifrån de frågeställningar som har valts för denna studie har olika teorier övervägts. Vid studiet av läroböcker används ofta Edward Saids teori om orientalism.¹⁷ Said fokuserar dock alldeles för mycket på andra världsdelar för att teorin ska kännas berättigad att använda som teori i denna studie, eftersom det är kristendomen, som länge har varit majoritetsreligion i Sverige, i svenska läroböcker som ska studeras. Inom religionsdidaktisk forskning är även diskursanalysen ett vanligt teoretiskt angreppssätt. De studierna är dock utförda i en klassrumssituation och fokuserar på helhetssituationen.¹⁸ Den här studien fokuserar enbart på de tryckta orden i läroböckerna och därför har diskursanalys valts bort som teoretiskt angreppssätt.

Stuart Halls teori om representation är däremot lämplig för denna studie. Halls arbete inom kulturella studier med fokus på meningsskapande och representation anses av många ha varit

¹⁶ Dagen. ”Detta lär skolan ut om kristen tro”,
<https://www.dagen.se/dokument/detta-lar-skolan-ut-om-kristen-tro-1.1202534#Fem%20religionsb%C3%B6cker>
(2019-05-07)

¹⁷ Otterbeck 2001

¹⁸ Se t. ex. Kittelmann Flensner 2015; Holmqvist Lidh 2016

banbrytande. Han hade ett intresse för forskningsområden inom ålder, klass, ras¹⁹, och kön.²⁰ Religion ägnas inte någon stor uppmärksamhet i teorin men den bör ändå gå att applicera på religiösa aspekter, eftersom religion liksom ålder, klass, ras, och kön är en identitetsmarkör.

Representation connects meaning and language to culture. [...] 'Representation means using language to say something meaningful about, or to represent, the world meaningfully, to other people' [...] Representation is an essential part of the process by which meaning is produced and exchanged between members of a culture.²¹

Ovanstående citat visar att Hall menar att representation är viktigt för att skapa en gemensam förståelse för omgivningen. Detta går tydligt att koppla till Nationalencyklopedins definition av läroböckers syfte.²² Även den svenska läroplanens går att koppla till citatet. Läroplanen säger att skolans uppdrag är att fostra eleverna in i det gemensamma kulturarvet.²³ Halls teori fungerar därför bra att applicera på just svenska läroböcker.

Definitionen av representation har Hall hämtat från *Shorter English Dictionary* där ordet har två innebörder:

1. Att beskriva något på ett porträtterande sätt.
2. Att symbolisera något.

Dessa två innebörder kan existera var för sig eller samtidigt. En bild kan till exempel både beskriva hur något ser ut och samtidigt vara en symbol för det som den beskriver. Viktigt är dock att komma ihåg att eftersom människor i samma kultur oftast tolkar saker på liknande sätt, blir idén om representation olika beroende på i vilken kontext man befinner sig och vilket språk man talar. Vad något har för mening är inte hugget i sten utan det beror på vad människan har gett det för mening.²⁴ Det går alltså aldrig att helt komma ifrån kontexten, vilken är en stor del av tidigare nämnda diskursanalyser och likaledes en stor del av denna teori. Kontexten för svenska läroböcker blir i denna studie den konfessionslösa skolan som bedriver undervisning på svenska

En viktig del av meningsskapande genom representation är att göra skillnad på saker, eller personer. Denna åtskillnad tenderar människor att göra genom att sätta upp extremer, som står för ytterligheterna av respektive sida. Den ena sidan har ofta högre status än den andra. I jämförelsen mellan dessa skapas en norm. När något inte passar in i de kategorier som finns, till exempel om

¹⁹ Här används ordet *race* på engelska. Detta är svårt att rättvisande översätta till svenska. SAOL skriver att *ras* bör användas med försiktighet. (<https://svenska.se/saol/?id=2413813&pz=7> (2019-05-15)) I denna text används ändå *ras* eftersom det kommer närmast Cambridge Dictionaries definition. De definierar ordet som en grupp av människor som delar fysiska egenskaper, eller som delar till exempel språk. (<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/race> (2019-05-15)) En möjlig annan översättning skulle vara *ethnicitet*.

²⁰ University of Birmingham. "Stuart Hall",

<https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/stuart-hall-hilton-and-connell.aspx> (2019-05-08)

²¹ Hall 1997a, s. 15

²² Detta beskrivs i kapitel 1.2

²³ Skolverket 2018, s. 7

²⁴ Hall 1997a, s. 16-18, 21, 28-29

något är en blandning, skapas osäkerhet. Genom att göra skillnad på saker skapar människan något hon kan identifiera sig själv med, genom att se vad hon inte är.²⁵

Denna åtskillnad mellan saker liknar på många sätt stereotypskapande, vilket också fyller en viktig funktion i Halls teori. Stereotypskapande innebär att någon eller något framställs med ett fåtal fasta egenskaper. Genom detta åtskiljs också det onormala från det normala. Detta används ofta som en strategi för att skapa makt.²⁶

Sammanfattningsvis handlar alltså representation om att

- beskriva eller symbolisera
- göra åtskillnad
- klassificera
- skapa gemensamma ramar.

1.5 Metod och disposition av studien

Denna studie är en jämförande studie av läroböcker. En jämförande studies syfte är att välja ut material som inte skiljer sig alltför mycket åt, för att sedan studera likheter och skillnader i materialet. Därefter diskuteras vad resultatet kan bero på. Då jämförelser är en del av i stort sett alla studier krävs dock en mer specifik metod än att enbart jämföra.²⁷

Jämförandet kommer i denna studie att göras inom ramen för en innehållsanalys. Vid studiet av texter lämpar sig denna metod synnerligen väl då man bland annat har möjligt att analysera karaktären på texterna.²⁸ Analysen består av tre delar: val av material, val av innehåll i materialet, samt framställning av undersökning och analys. Nedan redogörs för hur detta kommer att ske.

Val av material

Mängden förlag som ger ut läromedel är stort. Samtliga förlag behöver naturligtvis förhålla sig till den kursplan som är aktuell när materialet publiceras och säljs, men vilket sätt de gör det på kan skilja sig mycket åt. Idag finns såväl helt digitala läromedel, som läromedel endast utgivna i tryckt form, och däremellan återfinns kombinationer av digitala och tryckta resurser.

Eftersom den svenska skolan har förändrats i många olika skeenden under de senaste århundradena går det att göra en avgränsning i valet av material på många olika sätt. Valet i denna studie bygger på att jämförelsen ska ske över tid, men att det ska gå att jämföra med hur det ser ut idag. Därför väljs material från den skolform som finns idag. Grundskolan med låg- mellan- och

²⁵ Hall 1997b, s. 234-238

²⁶ Hall 1997b, s. 257-258

²⁷ Stausberg 2011, s. 21

²⁸ Nelson & Woods, Jr 2011, s. 109

högstadium som vi känner den idag infördes 1962 och syftet var att alla elever skulle gå i en likvärdig skola. Läroplanen från 1962 byttes 1969 ut mot en ny läroplan.²⁹ År 1970 gavs läromedel i religion endast ut av förlagen Natur och Kultur, och Gleerups.³⁰ Följaktligen bör material från något av dessa förlag studeras.

Natur och Kultur har sedan Läroplanen för grundskolan 1969 (LGR69) gett ut läromedel i en serie som de kallar SOL: samhällsorienterande läromedel.³¹ Vid sökning i olika databaser på Gleerups läromedel visar det sig att Gleerups utgivning inte verkar ha haft en kontinuitet i utformandet av läromedel på samma sätt som Natur och Kultur.³² Valet av läromedel för denna studie faller därmed på Natur och kulturs läromedel i religion i SOL-serien, eftersom det är intressant att jämföra ett likartat material över tid.

Det som ska studeras är textböckerna för årskurs 7–9 i bokserien *Religion och Liv*, som är en del av SOL-serien. I denna studie används samlingsvolymerna av högstadiets böcker, men de finns även utgivna som separata böcker för respektive årskurs. Till varje lärobok finns också ett antal extra böcker såsom studiebok/uppgiftsbok/arbetsmaterial och lärarhandledning. Till *Läroplanen för grundskolan 2011* (LGR11) finns även ett digitalt läromedel för årskurs 7–9 och varianter på läseböckerna för elever med annat modersmål än svenska. På grund av den varierande mängden av utgivet material studeras endast innehållet i textböckerna för årskurs 7–9. Dessa böcker kommer i denna studie att benämnas läroböcker.

Val av innehåll i materialet

Kristendomen ges en särställning i läroplanen, även i LGR11.³³ Detta gör att kristendomen också upptar en stor plats i läroböckerna. Att studera hur hela kristendomen och dess historia framställs är inte studiens syfte. Utifrån Halls teori om att representation sker genom språk kommer stort fokus att läggas vid vilka ord och formuleringar som används i läroböckernas texter. Frågeställningarna fokuserar på den kristna personen och därmed är det rimligt att också fokusera valet av innehåll till de sidor i läroböckerna som fokuserar på samtida seder och bruk. Eventuellt kan vissa formuleringar i andra delar av boken på grund av detta falla under studiens radar, men det borde inte påverka studiens resultat.

I läromedlet *Religion och Liv* finns olika teman och arbetsområden. Steg 1 i undersökningen blir att redovisa vilka dessa teman är och att välja ut de som handlar om kristendomen. Vid en första

²⁹ Riksarkivet. "Grundskolan införs", <https://riksarkivet.se/grundskolan-infors> (2019-04-26)

³⁰ Detta framkommer vid en sökning i databasen Libris: <http://libris.kb.se/> Sökord: religion högstadiet år:(1970). Sökningen gjordes (2019-05-25)

³¹ Natur och kulturs kundservice 2019-04-04

³² Sökning Uppsala universitetsbibliotek: sökord (religion högstadiet) AND (Publisher:(gleerups)); sökning Libris: (religion högstadiet) AND (Publisher:(gleerups)), (2019-05-25)

³³ Se t. ex. formuleringen för det centrala innehållet i årskurs 7–9, där den första punkten rör kristendom och den andra punkten är nästan identisk men rör övriga världsreligioner. Skolverket 2018, s. 218

genomläsning av böckerna visar det sig att det i vissa av böckerna är svårt att hitta teman om troende i samtiden. Däremot finns det ofta inskjutna formuleringar som talar om vad de flesta tror, hur troende förhåller sig till något, och varför vissa kyrkohistoriskt kända personer blev kristna. Det förekommer också intervjuliknande reportage med personer som har en religiös identitet. Steg 2 i undersökningen blir därför att först välja bort allt som handlar om kyrkohistoria, men till viss del ha kvar de delar som talar om att det är likadant idag. I de delar som inte handlar om kyrkohistoria söks efter formuleringar om tro och kristet liv.

Eftersom läroböckerna redan är mycket tematiskt indelade behöver inte en tematisk eller innehållslig indelning av utvalt material göras. I undersökningen kommer det att redogöras för under vilka teman och arbetsområden innehållet presenteras. Det som behöver göras är ett urval av de texter som har bedömts som relevanta. Steg 3 blir därför att välja ut några texter som tydligt talar om kristen tro och kristna personer samt redogöra för alla tillfällen när personliga åsikter eller trosföreställningar uttrycks, oavsett om personen som uttalar sig är kristen eller inte. Det behövs för att se om det talas positivt eller negativt om kristen tro.

I högstadiets läroböcker förekommer mycket bilder. Dessa bilder fyller oftast en kompletterande roll till texterna. Denna studie är dock en textuell analys och bilderna studeras endast när det är av avgörande betydelse för texten. Inte heller de studiefrågor som finns i böckerna studeras, då det anses överflödigt eftersom frågorna speglar texterna.

Framställning av undersökning och analys

När urvalet av material har skett analyseras de valda delarna. Här används Halls teori för att se på vilket sätt kristna personer representeras. Utgångspunkten är de fyra delarna i teorin om representation.³⁴

Läroböckerna analyseras först var för sig och sist sker en jämförande analys. Samtliga delar om kristendomen redovisas, men endast valda delar presenteras utförligt och analyseras. Respektive lärobok går igenom enligt dess disposition, vilket till viss del kan innebära upprepningar i studien som helhet. Detta ger dock mervärde till analysen när det ska bedömas hur mycket förändringar som har skett, och därför kommer vissa delar av studien att vara nästintill identiska.

1.6 Material

Materialet som ska studeras är Natur och Kulturs läroböcker för religion i SOL-serien. Alla böcker för religion i denna serie har namnet *Religion och Liv*, utom den första boken. Samtliga böcker i serien har liknande layout, men även på den punkten är den första boken annorlunda. Därmed

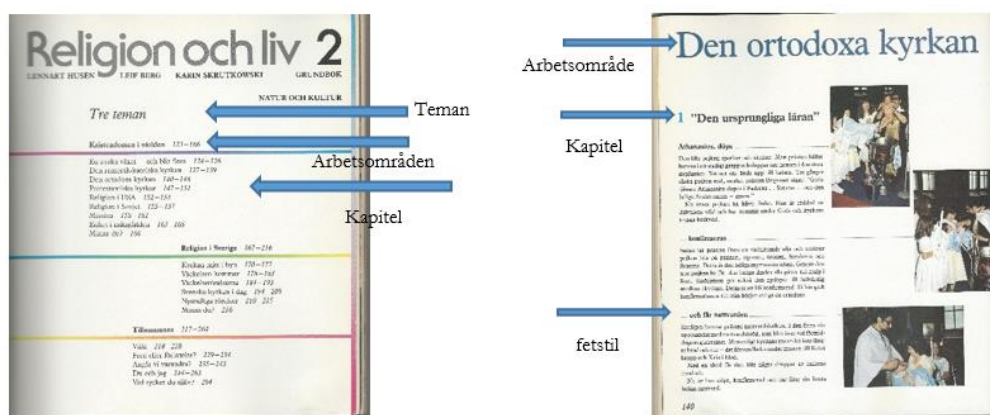
³⁴ Dessa fyra nämndes i teori-delen (1.5) och är: beskriva eller symbolisera, göra åtskillnad, klassificera, & skapa gemensamma ramar.

utesluts den första boken från studien och studien börjar i läroboken från år 1983, vilken tillhör SOL2000.

Religion och liv Högstadietextboken: SOL2000 har författare Lennart Husén, Leif Berg och Karin Skrutkowski.³⁵ *Religion och liv 7–9 Lärobok: SOL2001* har författare Leif Berg och Lennart Husén.³⁶ *Religion och liv 7–9 Elevbok: SOL3000* har författare Leif Berg.³⁷ Denna bok börjar på sidan 111. En möjlig förklaring till det är att Natur och Kulturs läroböcker inom samhällsorienterande ämnen betraktas som en enhet och att någon av de andra ämnena därmed har de första hundra sidnumren. *Religion och liv 7–9 studiebok: SOL4000* har författare Leif Berg och Gunilla Rundblom.³⁸ Leif Berg har alltså varit med i utformandet av samtliga läroböcker i studien, vilket kommer att tas hänsyn till i analysen.

Läroböckerna har ett rubriksystem med fyra olika nivåer på rubrikerna. Rubriknivå ett fungerar som tema och rubriknivå två fungerar som arbetsområde. Antalet arbetsområden per tema varierar stort. Respektive arbetsområde har för det mesta ett antal kapitel. I kapitlen delas texterna in under rubriker i form av text i fetstil, som en vägledning för vad kommande stycke-/n ska handla om. *Religion och Liv SOL3000* kallar det som i övriga böcker benämns som arbetsområde för deltema. För läsarens och kontinuitetens skull benämns deltemana i denna studie som arbetsområden.

De olika böckerna har olika sätt att framställa fördjupande innehåll. När det är relevant för analysen kommer det att presentera i samband med övrig framställning.

Exempelbilder från *Religion och liv Högstadietextboken: SOL2000*, med förklarande pilar. Bilden till vänster (s.121) är innehållsförteckning för årskurs 8. Bilden till höger (s.140) är första sidan i arbetsområdet ”Den ortodoxa kyrkan”.

2. Undersökning och analys

I detta kapitel kommer respektive lärobok att presenteras. Varje bok inleds med en presentation av vilka teman som förekommer i boken, presentationen av dessa teman sker i texten därefter.

³⁵ Husén, Berg & Skrutkowski 1983

³⁶ Berg & Husen 1997

³⁷ Berg 2003

³⁸ Berg & Rundblom 2013

Analysen utifrån Halls teori sker kontinuerligt där det är lämpligt och relevant. En sammanfattande analys av varje lärobok sker i slutet av dess framställning och dessa ligger till grund för den avslutande jämförande analysen.

SOL2000

Årskurs 7 består av tre teman. Det första temat heter ”Skapelsemyter och gudavärld”. Det andra temat ”Bibelns religioner växer fram” tar upp både judendom och kristendom. Det tredje temat, ”Ung i vår tid”, diskuterar existentiella frågor, där ett kapitel fokuserar på gudstro. Årskurs 8 har temana ”Kristendomen i världen”, ”Religion i Sverige” och ”Tillsammans”. Temat ”Tillsammans” behandlar våld och krig, bistånd utomlands och hemmavid, samt kärlek och samlevnad. Årskurs 9 tar upp kristendomen i samband med temana ”Religion och politik” och ”Att ta ställning”. Nedan presenteras och analyseras relevant innehåll.

Under temat ”Skapelsemyter och gudavärld” återfinns arbetsområdet ”I begynnelsen skapade Gud...”. Där återberättas judars och kristnas gemensamma berättelser. I kapitlen görs viss problematisering av sanningshalten i berättelserna. Det står till exempel att Abraham inte behöver ha varit namnet på en enda betydande man, utan kan ha varit namnet på en hel stam.³⁹ Det sista kapitlet i arbetsområdet ställer frågan om Bibelns berättelser är sagor. Texten säger då att de flesta judar och kristna inte tror bokstavligt på allt i Bibeln, och att berättelserna är skapade för att förklara saker med den kunskap man hade då. Begreppet bokstavstro förklaras, där det står att om man har uppfattningen att allt i Bibeln är dikterat av Gud är man bokstavstroende. I detta kapitel är även ett citat från tidningen Dagen med, där en kristen ungdomsledare svarar på en fråga från en ungdom. Kärnan i svaret är att Gud finns.⁴⁰

Arbetsområdet ”Vad säger vetenskapen om världen?”, som är det sista arbetsområdet under samma tema, avslutas med att säga att kristna och judar bemöter vetenskapen på följande sätt:

Vetenskapsmännen tror sig kunna utforska hur världen blivit till ända från Big Bang. Då stod universums klocka på noll. Det var då Gud grep in. I Första Mosebok säger han ”Varde ljus!” Och det var då ljuset kom till. Det är här, i alltings början, som Gud skapar– och skapar allt. Gud är alltså hela universums Gud.⁴¹

Detta tema presenterar alltså judar och kristna tillsammans. När samtida personer kommer till tals görs det skillnad mellan judar och kristna, men annars betonas deras gemensamma arv. I citatet ovan syns en språklig medvetenhet om att den vetenskapliga förklaringen på universums tillkomst inte är en syn som accepteras av alla. Formuleringen *tror sig* tyder på en öppenhet för andra förklaringar. Att hela arbetsområdet avslutas med att kristna och judar får bemöta argument som

³⁹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 20

⁴⁰ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 14–21

⁴¹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 51

strider mot deras tro visar på var normen ligger. Normen är att tro på Gud. En viss ambivalens förekommer dock, eftersom det i arbetsområdet om judiska och kristna berättelser har problematiserats om allt är sant.

Därefter följer temat ”Bibelns religioner växer fram”. Temat behandlar judendomens och kristendomens framväxt och bibliska berättelser.⁴² Det första arbetsområdet under detta tema är ”Boken som förändrat världen”. Där beskrivs att Bibeln är världens mest tryckta bok, men att många kristna i till exempel muslimska länder eller Sovjetunionen inte har tillgång till egna biblar. Därefter beskrivs med tre meningar att många menar att Sveriges befolkning är sekulariserad. Direkt efter de tre meningarna ifrågasätts påståendet och belägg för att det inte är så radas upp. Enligt texten är Sveriges kultur påverkad av Bibeln och dess löften betyder något för människor idag. Vidare berättas att lagarna är påverkade av Bibeln och att till och med för islam har Bibeln haft betydelse. Det betonas att Bibeln är skriven av män med makt, men att även kvinnor finns med i den – till exempel Rut och Ester. Almanackans röda dagar (förutom första maj) kopplas till kristendomen och en bild på ett klassrum med elever illustrerar hur våra personnamn är hämtade från Bibeln.⁴³ Detta arbetsområde fungerar på många sätt som en text vars syfte är att skapa gemenskap. Att de kristna namnen presenteras genom en bild på elever öppnar för identifikation. Enligt Halls teori skulle detta fungera som ett sätt att sätta upp gemensamma ramar. Åsikten att Sverige är sekulariserat presenteras här som avvikande från det gemensamma. Att markera det avvikande är enligt teorin en viktig del av att skapa det gemensamma.

I arbetsområdet med judarnas historia genom Bibeln nämns aldrig någon samtida troende. Däremot tas ibland forskares syn på berättelserna upp. Vad som är intressant är att bilderna som illustrerar texterna ofta är samtida, med bildtexter som talar om troendes ageranden. Detta upplägg fortsätter även i arbetsområdet ”Evangeliernas Jesus”, med undantag av ett tillfälle då kristnas tolkning av Bergspredikan förklaras i löptexten.⁴⁴ Det är intressant att i löptexten hörs endast forskarnas syn, medan i bildtexterna uppmanas eleverna att fundera över hur bibliska personer skulle ha agerat idag. Även i detta kapitel verkar det alltså finnas en ambivalens kring vad som är normen.

Arbetsområdet ”Vem var Jesus?” har ett helt annat upplägg. Kapitel ett presenterar Jesus sedd på olika sätt, kapitel två talar om vad vi faktiskt vet om Jesu liv och kapitel tre och fyra ställer forskarnas åsikter mot troendes och bokstavstroendes tro, från både judendomen och kristendomen. Åtta olika sätt att se på Jesus presenteras. De fyra första är kristna synsätt, det femte är judars, muslimers och hinduers synsätt, det sjätte är ateisters synsätt, det sjunde är synen på Jesus som militant revolutionär och det åttonde synsättet är synen på Jesus som hämndlysten.⁴⁵

⁴² Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 104

⁴³ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 54–59

⁴⁴ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 60–85. Bergspredikan nämns på s. 78

⁴⁵ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 86–89

Arbetsområdet avslutas med en text som menar att Jesus saknar relevans för många människor idag.⁴⁶ Det står bland annat: ”Men i t ex dagens ’kristna’ Sverige finns stora grupper som är likgiltiga för honom.”⁴⁷. Denna text avslutas dock med att säga att det går en våg över världen med ett intresse för Jesus. Det allra sista som står är ”Så nog lever Jesus!”⁴⁸. Kapitel två i detta arbetsområde beskriver att de enda källorna vi har om Jesus är evangelierna, medan kapitel tre ställer forskarnas syn mot troendes syn på Jesus som historisk person.⁴⁹ Det fjärde kapitlet presenterar bokstavstroendes, andra kristnas, bibelforskares och ”mångas”, samt judars syn på Jesus som Gud.⁵⁰ Dessa kapitel presenterar alltså generaliserade uppfattningar om Jesus. Inga särskilda personer hörs. Kapitlen fungerar därmed både stereotypskapande och klassificerande.

Arbetsområdet ”Kristendomen blir världsreligion” är endast en historisk beskrivning av kristendomens framväxt. Viss problematisering av sanningshalten i till exempel Apostlagärningarna görs dock.⁵¹

Temat om att vara ung handlar om många olika syner på livet och tar framförallt upp problem som unga brottas med.⁵² Det sista kapitlet handlar om gudstro. Olika livsåskådningar presenteras och det står att många människor har upplevt Guds existens. Det står dock inte vilken religion de tillhör. Kapitlet avslutas med att fem ungdomar svarar på frågan om Gud finns och vad meningen med livet är. Samtliga fem uttrycker en förhoppning eller föreställning om att det finns en högre makt. Vilken religion de tillhör nämns inte.⁵³ Om man läser studiefrågorna till dessa sidor ser man att meningen med att presentera de fem ungdomarna är att visa att de allra flesta delar samma tankar om livet, oavsett livsåskådning. I och med det är det svårt att säga att kapitlet klassificerar något, det är snarare så att kapitlet river upp klassificeringar.

Årskurs 8 fokuserar till största delen på kristendomen. Det första temats första arbetsområde fungerar som introduktion till kyrkans spridning över världen. Det är framförallt en historisk skildring, men den sista sidan i arbetsområdet talar om kristendomen idag. Det som beskrivs är hur kristna från världens olika samfund idag vet att de måste samarbeta, eftersom de tillhör samma religion.⁵⁴

Arbetsområdet om den katolska kyrkan innehåller flera generella beskrivningar, särskilt i det första kapitlet där det beskrivs hur den katolska kyrkan är uppbyggd med påvligt styre och Vatikanstaten. Kapitel två skildrar söndagens huvudgudstjänst i en kyrka i Frankrike. Ingen person nämns vid namn eller ålder, men de olika deltagarna i mässan presenteras. En bibelläsande pojkes,

⁴⁶ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 89

⁴⁷ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 89

⁴⁸ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 89

⁴⁹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 90–93

⁵⁰ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 93

⁵¹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 94–103

⁵² Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 106–117

⁵³ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 118–119

⁵⁴ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 126

prästens och korgossarnas uppgifter förklaras. Det tredje kapitlet heter ”Katoliken och hans tro”. I detta kapitel beskrivs sakramenten samt tron på den treenige guden. Ett citat från en katolsk präst om bikten utgör en del av texten om boten. I övrigt är det generella beskrivningar av katoliker, det står till exempel att de tror att Kristus ännu är verksam i kyrkan.⁵⁵ I kapitel fyra betonas att katoliken är kristen både vardag och helg. Katoliker går gärna i kyrkan även på vardagar, de tror på helgon och de vallfärdar gärna till heliga platser, enligt texten.⁵⁶ Kapitel fem beskriver hur de som lever i kloster upplever en personlig kallelse från Gud.⁵⁷ Det sjätte och sjunde kapitlet beskriver hur viktig kyrkan är i Latinamerika respektive Polen. På dessa sidor hörs kollektiva röster från befolkningen, påvens uttalande och prästers ageranden.⁵⁸ Det åttonde och avslutande kapitlet handlar om påvens auktoritet och vad katoliker tycker om påvens påbud. En ung man i Italien citeras, där han säger att påven har helt fel i frågor som rör sex och äktenskap. ”Jag är katolik och jag vill förbli katolik. Men jag anser att vissa av kyrkans åsikter är föråldrade.”⁵⁹ En troende katolik i Sverige citeras också, den personen säger om samma frågor att påven har rätt och att kyrkan inte kan ändra på saker som står i Bibeln.⁶⁰

Att titta på vilka som får representera den katolska kyrkan i detta arbetsområde är mycket intressant. Den katolska prästen som citeras i kapitel tre är till exempel fullständigt anonym, medan citaten i det sista kapitlet inte är det. De direkta citat som hörs i det sista kapitlet är intressanta eftersom personen från Italien tillskrivs såväl kön som ålder medan personen från Sverige varken tilldelas ålder eller kön. Man kan tänka sig att det beror på att personen från Sverige inte ska kunna identifieras, samtidigt så är det en väldigt generell hållning så det borde inte vara ett problem att skriva åtminstone vilket kön personen har. Tittar man istället på hur den generelle katoliken beskrivs ser man att det som betonas är att man är kristen hela tiden och att tron är en viktig del av vardagen oavsett i vilket land man bor i. Att det skulle vara utmärkande för katoliker att tro att Kristus fortfarande är verksam i kyrkan går dock att ifrågasätta. Även en protestantiskt kristen skulle kunna hålla med om det påståendet. Det är troligtvis ett försök att avgränsa katolicismen från övriga inriktningar, men det görs ändå i och med beskrivningen av gudstjänsten, sakramenten och påven. Så det är ett onödigt påstående att katoliker tror att Kristus är verksam fortfarande.

Arbetsområdet om den ortodoxa kyrkan inleds med ett besök vid pojken Athanasios dop, konfirmation och första nattvard. Dessa riters betydelse för den ortodoxe förklaras i texten. Därefter följer en sida om den ortodoxa kyrkans historia innan kapitel två förklarar hur en ortodox gudstjänst går till. Prästernas särskilda roll betonas och mässans koppling till Jesu liv lyfts särskilt. Att hela församlingen är aktiv i gudstjänsten, även om det inte ser ut så, förklaras. Det står också

⁵⁵ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 132–133

⁵⁶ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 133–134

⁵⁷ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 135

⁵⁸ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 136–138

⁵⁹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 139

⁶⁰ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 139

att ingen ortodox tvivlar på att nattvarden på riktigt är Kristi kropp och blod. När den ortodoxa påskens gudstjänst förklaras betonas den kollektiva upplevelsen igen. Det avslutande kapitlet talar om att tron är viktig i hela livet. Klosterlivet beskrivs kortfattat och därefter visas bilder på 15-åringen Panagiotas liv. Bildtexterna förklarar att hon ber hemma, och håller morgonbön i skolan.⁶¹ I texten om den ortodoxa kyrkan är det de kyrkliga handlingarna som klassificeras. Den kollektiva beskrivningen av ortodoxa kristnas tro fungerar som en klassificering. Athanasios och Panagiota blir representanter för alla ortodoxa kristna.

Arbetsområdet om de protestantiska kyrkorna består nästan uteslutande av kyrkohistoria. Det samtida som presenteras är medlemssiffor och kortfattad information om den reformerta samt den anglikanska kyrkans gudstjänster.⁶² Representationen är alltså i stort sett obefintlig om man undersöker bilden av aktiva kristna.

Arbetsområdet om religion i USA tar kortfattat upp landets historia och den religiösa mångfalden. De största samfundet, katoliker och olika protestantiska samfund, presenteras. I faktarutor intill illustrationer beskrivs hur kristendomen har en självklar plats i hela samhället. Det exemplifieras genom att tala om att affärsmän ofta inleder möten med bön och att det är nästintill otänkbart att ha en president som inte är kristen. Rassegregationen beskrivs genom en tecknad bild på två identiska kyrkor bredvid varandra, där svarta människor går in i en kyrka och vita i den andra kyrkan. ”De svartas gudstjänster”⁶³ beskrivs också. Enligt texten är de gudstjänsterna mer omväxlande och livligare än andra samfunds gudstjänster. Väckelsepredikanten Billy Graham tilldelas ett eget stycke.⁶⁴ Det blir extra tydligt i detta arbetsområde att läroboksförfattarna vill visa på kristendomens samtidsrelevans. USA beskrivs som ett land där religionen har stor framgång. Segregationen mellan vita och svarta får också stort utrymme, vilket vid tidpunkten för lärobokens utgivande var ett högaktuellt ämne. Ingen särskild person kommer dock till tals, utan det är generella beskrivningar.

Arbetsområdet ”Religion i Sovjet” fokuserar på kommunistregimens stängande av kyrkor. Som undantag presenteras de tillåtna religiösa samfundet, av vilka den ortodoxa kyrkan är den största. Fokus i beskrivningen ligger på hur svårt det är att vara kristen när man inte har rätt att undervisa sina barn i sin religion, eller att gå i kyrkan annat än på av staten bestämda tider. Avslutningsvis beskrivs religionen som mycket stark i Sovjet, trots att det har gått 60 år med kommunistiskt styre. En svensk pastor säger att de kristna i Sovjet är mer religiösa än svenskar.⁶⁵ Detta är ytterligare ett exempel på att kristendomen vid denna läroboks utgivande var norm. Förtrycket av kristna ägnas stor uppmärksamhet och tonen i texten är fördömande. Ingen person från det utsatta området

⁶¹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 140–146

⁶² Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 147–151

⁶³ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 154

⁶⁴ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 152–154

⁶⁵ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 155–157

hörs, men det kan å andra sidan ha varit svårt att ordna. Syftet med texten är att visa på det avvikande, det vill säga förtrycket, och att skapa en ”vi-känsla” med de förtryckta.

Det avslutande arbetsområdet i temat ägnas åt mission. De inledande sidorna presenterar historiska fakta och talar sedan om vad det har gett för resultat. Därefter uttalar sig två kristna om huruvida missionsbefallningen gäller idag. Den ena menar att andra religioner måste respekteras, men att det är kristnas skyldighet att bistå de fattiga länderna med u-hjälp och man får bara predika om Jesus om man uppmanas till det. Den andra kristna menar att det är självklart att missionsbefallningen gäller idag. U-hjälp är viktigt, men det yttersta syftet måste vara att sprida evangelium om Jesus. En kvinnlig missionär berättar vid sidan av dessa två röster om sitt arbete. Hon beskriver hur hon gör Jesus känd genom att arbeta för de allra fattigaste rättigheter.⁶⁶ Arbetsområdet avslutas med att beskriva hur kyrkorna i de tidigare kolonierna nu är självständiga. En indonesisk pastor uttrycker glädje över att den inhemska traditionen att uttrycka sig genom dans äntligen har fått ta plats i kyrkorna.⁶⁷ Missionsbefallningen är en central del av den kristna läran och här uttalar sig olika personer om vad den betyder. Representationen sker genom att det är olika röster som uttalar olika åsikter. Det skapas en bild av att det finns en variation. Den indonesiska pastorns uttalande antyder att kristendomen kan ha varit förtryckande i Indonesien, men för att eleven ska förstå det behövs mer kunskap.

Det avslutande arbetsområdet i temat beskriver ekumenikens historia. Inget som är relevant för denna studie presenteras där.

Temat ”Religion i Sverige” består av fem teman, varav de fyra första behandlar kristendomen och två av dem enbart kyrkohistoria. Temat inleds med ett uppslag med rubriken ”Idag...” där det dras streck från teckningar på en stad till teckningar på olika gudstjänstrum. Texten beskriver att det finns över hundra kristna samfund i Sverige och att alla brottas med få antal besökare. Mångfalden bland samfunden beskrivs kortfattat.⁶⁸

Det tredje arbetsområdet handlar om väckelserörelserna. Kapitlen innehåller mycket kyrkohistoria men presenterar också hur de olika rörelserna ser ut idag. I det första kapitlet beskrivs den inomkyrkliga väckelsen och det står att ”Tre av dessa väckelser inom kyrkan betyder mycket än i dag.”⁶⁹ Schartauener beskrivs ha ett starkt fäste i Göteborgs stift och de både ogillar nymodigheter och är frommare än i andra stift. Laestadianerna är starkast i norr och tar starkt avstånd från lyx och nöjen. Det beskrivs också hur de kan gripas av ”den heliga hänförelsen”⁷⁰. EFS är starkast i Norrlands kustland och betonar tillhörigheten till Svenska kyrkan. En EFS-

⁶⁶ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 158–161

⁶⁷ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 162

⁶⁸ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 168–169

⁶⁹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 187

⁷⁰ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 187

medlem citeras och beskriver hur de firar högtidliga riter i kyrkan, men erbjuder gemenskap och folklig predikan i kapellet.⁷¹

De efterföljande kapitlen beskriver ett frikyrkosamfund vardera och är därför korta. De behandlas här tillsammans. Svenska missionsförbundet beskrivs som en typisk frikyrka och får fungera som förklaring för hur frikyrkor fungerar. Medlemmarna i frikyrkor tar alla beslut om sin kyrka själva och de betalar också allting själva. Frikyrkor bedriver en mångsidig verksamhet med såväl konserter som ungdomsgård, och inte minst mission. Frälsningsarmén beskrivs endast med historia. Svenska baptistsamfundet beskrivs däremot också som en typisk frikyrka. De håller bland annat rikskonferens, driver eget bokförlag och utbildar pastor. Ett pingstmöte beskrivs som livligt och spontant och pingstvännen är ”fast övertygade om att förböner och handpåläggning kan hjälpa en troende människa att bli fri från sjukdom.”⁷²

Det avslutande kapitlet i arbetsområdet heter ”Frikyrkan i dag”. Rubrikerna i kapitlet talar om vad som behandlas: ”Har glöden slocknat?”, ”Man når ut till folk men...” och ”Är samarbete en lösning?”. Det beskrivs hur frikyrkorna har tappat sitt grepp om människorna, även om pingst fortfarande ökar i medlemsantal. Det är svårt att få folk att engagera sig ideellt och ännu svårare att locka ungdomar. Det beskrivs hur fler och fler kyrkor samarbetar, men betonas att sammanslagningar inte är aktuellt.⁷³ Två ungdomar intervjuas på dessa sidor om sin tro. Per från Svenska missionsförbundet ungdom beskriver hur han inte kan tro på allt i Bibeln, utan måste tolka den efter vår tid, men att Jesus i alla fall var Guds utsände. Han poängterar också hur fritidsnöjen är en viktig del av hans vardag. Eva från pingstkyrkan beskriver hur hon alltid har gått i kyrkan men blev frälst när hon var nio år. Hon är övertygad om att Bibeln är sann och tror att Jesus snart ska komma tillbaka.⁷⁴

Författarna till boken försöker alltså göra en generaliserad och stereotypiserad bild av hur en frikyrkomedlem eller väckelserörelsemedlem ser ut. I löptexten lyckas de med det, då frikyrkorna beskrivs ganska lika. Det som skiljer samfunden åt har de dock också fått med, så texten fungerar även åtskiljande. Särskilt åtskiljande blir texterna när man lägger till de intervjuade ungdomarna, som inte alls liknar varandra trots att båda är medlemmar i varsin frikyrka. Per verkar vilja ta avstånd från en stereotyp bild av frikyrkomedlemmar.

Det sista arbetsområdet i temat om Sverige behandlar Svenska kyrkan. Gudstjänstordningen går noggrant igenom och därefter följer ett kapitel om dop, konfirmation, vigsel och begravning. Det beskrivs hur 76% av alla svenska barn döps i Svenska kyrkan, 64% av ungdomarna konfirmerar sig och 57% gifter sig kyrkligt. Av alla begravningar föregås 95% av en kristen ceremoni. Vigseln har dock ett tillägg om att många verkar gifta sig kyrkligt för stämningens skull. I dessa texter är fokus

⁷¹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 186–187

⁷² Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 191

⁷³ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 184–193

⁷⁴ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 188, 191

på det beskrivande, även om det beskrivs vad prästen och församlingen gör under gudstjänst. I de två kommande kapitlen där Svenska kyrkans övriga verksamheter behandlas ser det annorlunda ut. Ingen namngiven person hörs, men två unga personer nämns. Den första är en fjortonåring som tycker att mässan var tråkig och obegriplig. Den andra är en ung kvinna som delar ut församlingsbladet och berättar om kyrkans verksamhet. Om fjortonåringens uttalande står det att somliga reagerar så idag. Övriga generaliserande beskrivningar använder begreppet *många*, och det kan handla om alltifrån gamla som firar gudstjänst via tv:n till församlingar som har verksamhet för barn och unga som inte är direkt religiös, men innehåller inslag av bön. Många olika verksamheter som kyrkan håller i beskrivs i dessa kapitel, varav jourhavande präst tar upp en hel sida.⁷⁵

Det blir tydligt att författarna utgår från att normen är att känna till Svenska kyrkan. Att använda formuleringen *somliga* antyder att man inte vill lägga någon stor vikt vid fjortonåringens uttalande att gudstjänsten var obegriplig. Hittills i texten om Svenska kyrkan har representation alltså enbart använts för att betona det gemensamma.

I kapitel fem beskrivs vad det innebär att Svenska kyrkan är en statskyrka och hur debatten om ett åtskiljande från staten ser ut. Gruppen Kyrklig förnyelse beskrivs som en grupp som har ledsnat på att medlemmarna inte är troende och de anser att Svenska kyrkans ledarskap ska tillhöra manliga präster. Kapitlet därefter beskriver hur Svenska kyrkans organisation ser ut och följs sedan av ett kapitel om ekumenik. I kapitlet om ekumenik citeras en ung kristen som säger att kristna i Sverige idag inte är så fokuserade på olikheterna, utan upplever sig som medlemmar i en enda stor församling. Textförfattarna poängterar att inga samfund ännu har slagits ihop och att samarbetet rör sig mer om att jobba bredvid varandra än med varandra. Som kontrast till detta beskrivs hur yngre inom alla samfund kräver att man arbetar tillsammans i alla viktiga frågor.⁷⁶

Kapitel åtta, om invandrare, består mestadels av beskrivande text. Det enda som handlar om tro är när det beskrivs hur de syrisk-ortodoxa definierar sig som ortodoxa, medan *man* oftast brukar definiera dem som tillhörande de österländska kyrkorna.⁷⁷

Här används representation på ett lite annorlunda sätt än tidigare. De röster som hörs om Svenska kyrkan lägger stor vikt vid att de flesta medlemmar inte ens tror på Gud. Tonen på texten antyder att det är en negativ, konservativ hållning. Eftersom det följs upp av ett kapitel om ekumenik flyttas fokus bort från Svenska kyrkan mot den gemensamma tron. De röster som hörs används för att skapa ett gemensamt centrum runt tron som det viktiga.

Det avslutande kapitlet om Svenska kyrkan heter ”Är Sverige avkristnat?”. Kapitlet inleds med att citera en besviken präst som säger att de flesta människor i Sverige saknar tro. Efter det följer statistisk som säger att år 1900 gick 17% av Sveriges befolkning i gudstjänst varje söndag, men idag

⁷⁵ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 198–201

⁷⁶ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 202–205

⁷⁷ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 206–207

gör endast 3% det. Samtidigt är det endast 3% som har begärt utträde ur statskyrkan, så författarna menar att kyrkan inte har förlorat sin roll. De jämför med hur många som går på fotbollsmatch en söndag, vilket är mindre än 3% av befolkningen. Tre personer uttalar sig om kyrkans framtid. En icke-kristen säger att "kristendomen är hopplöst föråldrad"⁷⁸, en person tillhörande en karismatisk rörelse säger att de är en bönegrupp som brukar be för allt i deras vardag, och rektorn för Evangeliska fosterlandsstiftelsens teologiska institut säger att kristendomen bara är tillfälligt tillbakaträngd i Sverige och att han är övertygad om att en kristen väckelsevåg är på gång.⁷⁹ Återigen ligger alltså fokus på att betona att Svenska kyrkan, som representant för kristendomen, inte har spelat ut sin roll. Om den karismatiska personen tillhör Svenska kyrkan är dock något oklart.

Arbetsområdet för Svenska kyrkan omfattar alltså många olika delar och därmed finns representation på olika sätt. Det som fungerar som ett genomgående tema är dock att Svenska kyrkan är viktig och aktuell. De kristna röster som hörs är övervägande positiva om Svenska kyrkan, även om vissa är negativa till kyrkans icke-troende medlemmar. Att så stor vikt läggs vid att presentera höga procentuella siffror och att det nästan enbart är röster som talar för kristendomen när man diskuterar om Sverige är avkristnat kan peka på två saker. Dels kan det peka på att det enbart fanns positiva röster, vilket inte känns troligt eftersom ämnet tas upp. Dels kan det peka på att normen är hotad och att lärobokstexterna används för att försöka rama in eleverna i det gemensamma arvet som man vill ska fortleva. Utifrån detta är det intressant att ekumenik behandlas under Svenska kyrkans arbetsområde och inte under ett eget. Det talar för att Svenska kyrkan anses vara, eller bör vara, helt dominerande, och att samfundet bör ha makten i ekumeniska frågor. Om det var författarnas faktiska åsikt går förstås inte att säga, men att det kan tolkas så är tydligt.

Temat "Tillsammans" handlar mycket om hur det är att leva som ung idag, men även politik och våld får plats. I det första arbetsområdet nämns kristna bland annat i samband med att kyrkan tar ställning mot regimer i Centralamerika och i konflikten om Irland.⁸⁰ Kristna fredsrörelsen nämns i samband med beskrivningen av kapprustning och nedrustning.⁸¹ I en diskussion om den svenska värnplikten kontra pacifism återges ett samtal mellan en blivande präst och två andra personer. Den blivande prästen menar att krig är ont, men att den svenska militären arbetar för fred och att det därför är rätt att göra värnplikten. En av personerna ifrågasätter hur den blivande prästen kan försvara rätten att bära vapen och rätten att döda andra för att försvara sig själv. Den tredje personen i samtalet menar att det är lag på att göra värnplikt och att lagen ska man följa.⁸² Att kristna involveras i konflikter och måste ta ställning blir tydligt här. Texten signalerar att det är viktigt att fundera över sin åsikt. Vad som är rätt framgår inte, eftersom båda sidor representeras.

⁷⁸ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 208

⁷⁹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 208–209

⁸⁰ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 225, 227

⁸¹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 231

⁸² Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 234

Representationen sker övervägande genom citat, men den blivande prästen är den enda som är uttalat kristen.

I arbetsområdet ”Angår vi varandra?” behandlas först synen på vård förr respektive idag, därefter behandlas diakoni. Kapitlet om diakoni är enbart beskrivande. I kapitlet direkt efter hörs däremot personliga röster, när kristen alkoholistvård och kyrkans besökstjänst behandlas. En man som har varit alkoholist berättar om sitt liv och vad kyrkan har betytt för hans tillfrisknande. Två unga tjejer berättar om varför de är med i Kyrkans besökstjänst och vilken mening det ger dem. Sist berättar en pojke i rullstol om hur jobbigt han tycker att det är när folk tycker synd om honom.⁸³ Den före detta alkoholisten och tjejerna från kyrkan representerar kristna. Det är positiva röster som vittnar om vad kyrkan har betytt för dem.

Arbetsområdet ”Du och jag” behandlar kärlek, sex, samlevnad och pornografi. Såväl ungdomars som vuxnas röster hörs om vad det innebär att vara kär respektive förälskad. Det mesta av texterna är generellt hållna texter, men ett stycke berättar om kristen sexualsyn. Det står att de flesta kristna är överens om att sexualiteten är något fint som man måste ta ansvar för. Det beskrivs också hur många kristna är oense om vad som gäller i frågor om föräktenskapliga förbindelser, skilsmässa och homosexualitet. Det betonas dock att antalet kristna som tar avstånd från homosexualitet minskar. I kapitlet om olika sätt att leva tillsammans hörs olika röster om samboskap respektive äktenskap, ingen av rösterna tillskrivs någon särskild religion. Den romersk-katolska synen på skilsmässa presenteras dock, och där står det att katoliker menar att äktenskapet är heligt och oupplösligt, men att om det är totalt ohållbart är det okej att leva isär så länge man fortsätter att vara gift.⁸⁴ Det är intressant att det mesta är generellt hållna texter, men att den romersk-katolska kyrkan får representera alla kristna i synen på äktenskapet. Är katoliker representanter för alla kristna?

I årskurs 9s tema ”Religion och politik” behandlas just politik. Stort fokus läggs vid politik som förtrycker kristna.

Det första arbetsområdet handlar om religionsfrihet ”i den kristna världen under tusen år.”⁸⁵ Det sista kapitlet i arbetsområdet handlar följaktligen om hur det ser ut idag. Inget särskilt fokus läggs på det kristna livet, det handlar mer om byråkrati och system. En röst från Svenska missionsförbundet hörs dock, där en man uttrycker missnöje över att Svenska kyrkan får statsbidrag men inte frikyrkorna.⁸⁶

Nästa arbetsområde behandlar religion och kommunism. Inte heller i detta arbetsområde uttrycks några direkta röster om tro, men då det handlar om kyrkligt liv är det ändå relevant. Det står att marxisten är ateist, men ändå går många marxister i kyrkan. Det förklaras med att marxister

⁸³ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 240–241

⁸⁴ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 244–257

⁸⁵ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 346

⁸⁶ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 354

och kristna tillsammans kan kämpa mot förtryck av människor och för social rättvisa. Textförfattarna förhåller sig dock fortsatt kritiska mot marxismen, då de bland annat beskriver hur DDR:s ledning säger att de låter människor fritt gå i kyrkan, men att det i själva verket sker på kommunisternas villkor.⁸⁷

Arbetsområdet om nazism har ett liknande upplägg. Först förklaras nazismen i stora drag och därefter fokuseras på hur kyrkan behandlades av Hitler. Det står att Hitler ansåg det omöjligt att vara både kristen och tysk, man var antingen eller. Det gjorde dessutom inte saken bättre att Jesus hade varit jude. Vidare berättas hur nazisterna ändå samarbetade med den katolska kyrkan i Polen och med Påven. Nazisterna beordrade prästerna att hålla befolkningen ”dumma och enfaldiga”⁸⁸. Den tyska Bekännelsekyrkan behandlas också. Det beskrivs hur många kristna inte kunde acceptera nazisternas ideologi, eller att kristna samarbetade med dem, och därför protesterade man. En stor poäng görs av att besvara frågan varför det inte var fler som protesterade. Det betonas att den som inte vet hur det är att hotas till livet inte har rätt att göra sig själv till domare. Samtidigt betonas att det visst finns ett ansvar hos oss för det som skedde. Slutligen görs en nutidsanalys där det beskrivs hur det fortfarande finns nazistiska partier i Europa, men att de är små. Däremot görs kopplingar till apartheid och det förklaras vara en slags modern nazism.⁸⁹

Vi ser alltså att författarna tar avstånd från såväl marxism som nazism. Representation enligt Hall handlar bland annat om att skapa gemensamma ramar och att göra åtskillnad mellan saker. Här blir det tydligt att man genom att ta avstånd skapar en gemensam ram av vad man inte är.

Temat ”Att ta ställning” behandlar religion och vetenskap, identitet, döden, och livets mening. Kristen tro behandlas samtidigt som Darwins utvecklingslära. Det står att de flesta kristna accepterar vetenskapens resultat och att de flesta tror att naturlagarna är skapade av Gud. Det betonas att vetenskapsmän är medvetna om att deras resultat inte ger besked om livets mening, och att där är även vetenskapsmännen utlämnade till att tro. En mening talar om kristna som är övertygade om att varje ord i Bibeln är sant.⁹⁰ I denna text saknas en personlig röst, det är endast den generella beskrivningen som förekommer. Den generella beskrivningen gör att kristna porträtteras på ett visst sätt, utan nyanser.

I kapitlet ”Om Gud finns?” behandlas deism, teism och panteism. Det står att de flesta kristna har en teistisk gudsuppfattning. Teodicéproblemet behandlas i detta kapitel och läsaren möter röster från en som har förlorat sin gudstro och en som håller fast vid den, trots att hon var fånge i Auschwitz.⁹¹

⁸⁷ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 360–361

⁸⁸ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 368

⁸⁹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 364–371

⁹⁰ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 380–381

⁹¹ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 384–385

Arbetsområdet ”Rätt till mitt liv” behandlar olika former av död och dödshjälp. Under rubriken ”Religionernas syn på abort” redovisas katolska kyrkans, islams, hinduismens och buddhismens syn på abort. Det står att Katolska kyrkan inte godkänner abort, oavsett orsak. Det beskrivs hur många människor i Latinamerika därför begår illegala aborter med fara för kvinnans liv.⁹² När argumenten för och emot dödshjälp beskrivs står det att kristna kan stå på båda sidor.⁹³ Vid texten om dödsstraff infogas en faktaruta med den kristna synen. Det står att kristna länge följde Mose lag i Gamla testamentet och trodde att dödsstraff kunde rädda från evig fördömelse, men att idag är de flesta kristna emot dödsstraff.⁹⁴ Om rädslan inför döden står det att för många kan religiös tro vara en hjälp, men det finns också många kristna som när de närmar sig döden blir skräckslagna eftersom de är rädda för helvetet.⁹⁵ Vad som enligt författarna anses vara norm är svårt att avgöra. Den katolska synen på abort kan omöjligt representera alla kristnas syn, men den är den enda som beskrivs. Författarna verkar vara måna om att hålla texten kort, istället för resonande.

Temat avslutas med arbetsområdet ”Har livet någon mening?”. En kristen, en jude, en muslim, en hindu och en buddhist får svara på frågan. Den kristna personen ser man genom fotografiet att det är en äldre, manlig präst som uttalar sig. Han säger att Gud har skapat livet gott, men att livet på jorden bara är en förberedelse för det eviga livet. Den övertygelsen gör att en kristen kan leva glad, vad som än händer, eftersom frälsningen är det viktigaste.⁹⁶ Detta är ett tydligt exempel på representation genom personröster.

De frågor som har diskuterats i de två temana ”Religion och politik” och ”Att ta ställning” behandlar alltså samtida, och till viss del allmänmänniska, frågor. Att det inte läggs så stort fokus vid olika religioners syn på frågorna kan enkelt förklaras med att det blir lättare för alla elever att fundera över frågorna om man frikopplar dem från en särskild religion. Ibland presenteras dock religioners syn på något för att ge nyans åt diskussionen. Det är svårt att här föra en omfattande diskussion om representation, eftersom det inte är enbart kristendomen som har stått i fokus. Det som går att säga är att de gånger som kristendomen förs på tal är det oftast i allmänna termer, även om enskilda röster förekommer. Representationens roll i temat om politik är att gemensamt ta avstånd från marxism och nazism, medan representationen i temat om att ta ställning snarare handlar om att beskriva så många olika synsätt som möjligt på liten yta.

I boken som helhet ser vi att representation, på det sätt som Hall menar, oftast fungerar för att vidmakthålla de gemensamma ramar som har funnits i samhället sedan länge. Det vill säga att kristendomen som den fungerar i Svenska kyrkan är norm, men näst bäst är frikyrkorna. Vetenskapliga förklaringar förkastas inte, men det betonas att långt ifrån alla accepterar en sådan världsbild. Andra religioner förs ibland på tal, men analysen av det är inte en del av denna studie.

⁹² Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 386–387

⁹³ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 389

⁹⁴ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 391

⁹⁵ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 401

⁹⁶ Husén, Berg & Skrutkowski 1983, s. 403

Det finns en medvetenhet hos textförfattarna om att det kan vara en tid på väg när kristendomen inte längre är norm, men som motvikt till det presenteras röster som talar för en våg av nytt intresse för Jesus över världen.

Särskilt i årskurs 8 ser man att olika aspekter av att vara kristen lyfts fram, när de olika kristna inriktningarna presenteras. I årskurs 8 både klassificeras de olika inriktningarna och människor får symbolisera dem. I vissa fall blir det extra tydligt att det rör sig om stereotyper, till exempel när Svenska missionsförbundet får stå som representant för en typisk frikyrka.

Apartheid, kommunism, nazism och frågor om sex och samlevnad ges stort utrymme. Det kan tyckas ointressant för en högstadiellev att läsa om kristendomen i USA eller Sovjet, men dels är det ett tydligt exempel på att religion spelar roll och dels är det platser där samtida politiska frågor drogs till sin spets. Representation används i läroboken för att skapa gemensamma värderingar hos eleverna, där icke-demokratiska värderingar fördöms.

Flera av de slutsatser som nu har dragits går att finna stöd för i *Läroplan för grundskolan 1980* (LGR80). Eleverna skulle enligt LGR80 undervisas med Bibeln i centrum, men kristendomen skulle också jämföras med andra livsåskådningar. Eleverna skulle också ges möjlighet att se orsaker till konflikter och lära sig hur man kan förebygga dem. Sociala, kulturella, vetenskapliga och politiska utvecklingar skulle vara en del av undervisningen. Frågor om rätt och orätt och synen på människan skulle också behandlas. Särskilt trycktes på att undervisningen skulle utgå från Bibeln, kyrkokunskap, religionshistoria och andra livsåskådningar än religiösa till exempel marxism.⁹⁷

SOL2001

Kristendomen tas upp i årskurs 7 och 8. I årskurs 7 är temat om kristendomen ”Bibeln – världens mest lästa bok”. Temat är indelat i tre arbetsområden. Dessa är ”Boken som förändrat världen”, ”Israel och Gamla testamentet”, samt ”Jesus och Nya testamentet”. Årskurs 8 har tre teman: ”Kristendomen i världen”, ”Religion i Sverige” och ”Kärlek och samlevnad”. Nedan presenteras och analyseras relevant innehåll om kristendomen, först årskurs 7 och därefter årskurs 8.

Temat i årskurs 7 fokuserar på bibelkunskap. Sidan som inleder temat ”Bibeln– världens mest lästa bok” ger grundläggande fakta om Bibeln, till exempel att den är världens mest lästa bok. Frågor som ”Är det sant?” och ”Är Bibeln något för unga, moderna människor?” ställs också.⁹⁸ Dessa frågor går att tolka på olika sätt beroende på vilken förförståelse och inställning som läsaren har. Det är troligt att en kristen elev och en icke troende elev skulle tolka frågorna på olika sätt. Varken fakta eller frågor handlar dock om representation på det sätt som Hall beskriver representation, och därför kommer de inte att behandlas mer i denna studie även om de är intressanta.

⁹⁷ Skolöverstyrelsen 1981, s. 120,121,128

⁹⁸ Berg & Husen 1997, s. 53

Arbetsområdet ”Boken som förändrat världen” ägnar ett, av två, uppslag åt hur kristendomen och Bibeln har påverkat livet i Sverige. Svenskt namnskick och svenska högtider kopplas till Bibeln. Det talas också om att Bibeln är en helig bok, att tron på Bibeln är ”stark och levande hos människor i många länder i världen”⁹⁹. Avsnittet som följer direkt efter det konstaterandet poängterar dock att det inte är så för alla människor.¹⁰⁰

Ännu i början av 1800-talet trodde de flesta i Sverige på Gud och Bibeln. Det betraktades som självklart att man skulle vara kristen och gå i kyrkan. Idag är det annorlunda. Människorna i Sverige och i övriga Västeuropa har blivit *sekulariserade*. Det betyder att kyrkan och religionen har försvagats, att många inte längre bryr sig om Bibeln och inte tror på den kristna läran eller andra religioner. Men Bibeln är en viktig och intressant bok att studera också för den som inte tror att Bibeln är Guds ord.¹⁰¹

Detta arbetsområde är mycket intressant utifrån Halls teori om att representation handlar om att skapa gemensamma ramar. Texten säger först att ”detta är vad vårt samhälle är byggt på” och sedan ”men det ser inte ut så längre”. Detta kan dock förklaras med läroplanen för det obligatoriska skolväsendet 1994 (Lpo94). Lpo94 säger att eleven efter avslutad grundskola ska ha tillägnat sig kunskaper om det nordiska kulturarvet.¹⁰² Det står också att skolans uppdrag är att ”Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet, med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt.”¹⁰³ Båda dessa aspekter kommer fram i *Religion och Liv SOL2001*, eftersom arvet betonas samtidigt som förändringen.

Arbetsområdena ”Israel och Gamla testamentet” och ”Jesus och Nya testamentet” har sju numrerade kapitel vardera. Majoriteten av kapitlen inleds med återberättande av bibelberättelser och avslutas med diskussioner om berättelsernas sanningsanspråk och om det är verkliga historiska händelser.¹⁰⁴ Arbetsområdet om Nya testamentet inleds med en bild på ett krucifix och frågor som ”Var Jesus Guds son?”, ”Eller är Jesus död och borta?”, och ”Vad ska man tro?”.¹⁰⁵ Exempel på texter där samtida tro i kontrast mot vetenskapen kommer på tal är diskussionen om bibelberättelserna är sanna. Det står att ”I dag tror knappast någon på sådana exakta beräkningar.”¹⁰⁶ om skapelsens sex dagar. De som tror att det var exakt så som det står i Bibeln kallar författarna för bokstavstroende eller fundamentalister. Det betonas att de flesta judar och kristna tror att myterna i Bibeln har sitt ursprung i Babyloniens berättelser och att de inte ska tolkas bokstavligt. Vidare sägs det att de flesta tror att bibeln är skriven av människor som begrep mindre än oss, och att den är deras sätt att förklara världen. Författarna menar ända att berättelserna har

⁹⁹ Berg & Husén 1997, s. 55

¹⁰⁰ Berg & Husén 1997, s. 54–55

¹⁰¹ Berg & Husén 1997, s. 55

¹⁰² Skolverket 2006, s. 10

¹⁰³ Skolverket 2006, s. 5

¹⁰⁴ Berg & Husén 1997, s. 58–120

¹⁰⁵ Berg & Husén 1997, s. 88

¹⁰⁶ Berg & Husén 1997, s. 61

ett religiöst budskap, de finns till för att förklara att Gud vill människan väl.¹⁰⁷ Det står också att Bibeln är skriven av män, för män.¹⁰⁸ Ett annat exempel är berättelsen om Mose. Texten poängterar att forskarna har kommit fram till att Mose är en blandning av legend och verklighet. Mose har mest troligt funnits, men han har inte gjort allt som står i Bibeln. Syftet med bibeltexterna är att stärka israeliterna i sin tro.¹⁰⁹ Liknande exempel återfinns i delen om Nya testamentet. Om bergspredikan står det att olika kristna har olika uppfattningar om när reglerna Jesus satte upp ska börja gälla. Vissa menar att det ska gälla redan nu, medan de flesta menar att Jesus beskriver hur det ska se ut när Guds rike kommer.¹¹⁰ I kapitlet ”Vem var Jesus?” hörs olika röster. En bokstavstroende kristen lärare menar att Bibeln är sann och att vi får frälsning och evigt liv genom tron på Jesus. En judisk bibellärare säger att Jesus inte var Messias. En medlem i Human–Etiska Förbundet menar att Jesus aldrig har farit till himlen, han var en vanlig människa.¹¹¹ Dessa exempel är goda exempel på när avgränsningar sker för att skapa en stereotyp. Den stereotypa kristna tror att Bibelns berättelser är mer metaforiska än bokstavliga. Bokstavstroende särskiljs som annorlunda och som ytterligare kontrast hörs de som inte tror.

Årskurs 8 fokuserar nästan uteslutande på kristendomen. Arbetsområdena under temat ”Kristendomen i världen” är den katolska kyrkan, den ortodoxa kyrkan och protestantiska kyrkor. ”Religion i Sverige” behandlar asatron, kristendomen, och den samtida situationen. Under temat ”Kärlek och samlevnad” ägnas cirka en halv sida åt kristen tro, där den protestantiska och den katolska synen på sexualiteten redovisas.¹¹² Nedan analyseras relevanta avsnitt från dessa arbetsområden.

Arbetsområdet katolska kyrkan har ett kapitel med historisk information. Det inträffar dock några gånger att författarna talar om vår tids syn på saker.¹¹³ I kapitel två, om den katolska kyrkan idag, får läsaren möta flera olika röster från katoliker. I avsnittet om katolsk tro står att de i likhet med alla andra kristna tror att Gud är treenig. En katolik säger att Guds kärlek är ett mysterium. Författarna infogar att de allra flesta kristna skulle instämma i det. En 60-årig man från Irland berättar om sitt dagliga böneliv och hur han tycker att det känns enklare att vända sig till Maria i bönen, än direkt till Gud.¹¹⁴ En ung svensk katolik intervjuas. Han får svara på varför han är katolik och hur hans tro påverkar hans liv. Enligt honom är han katolik eftersom hans familj är det. Tron påverkar hans liv, särskilt eftersom han funderar mycket på hur man ska leva. Gud hjälper honom i det. Han riktar också viss kritik mot den katolska kyrkans hållning i frågor som rör sexualiteten.¹¹⁵

¹⁰⁷ Berg & Husén 1997, s. 61–62

¹⁰⁸ Berg & Husén 1997, s. 63

¹⁰⁹ Berg & Husén 1997, s. 71–72

¹¹⁰ Berg & Husén 1997, s. 99

¹¹¹ Berg & Husén 1997, s. 109–111

¹¹² Berg och Husén 1997, s. 238

¹¹³ Se t. ex. Berg & Husén 1997, s. 127

¹¹⁴ Berg & Husén 1997, s. 140

¹¹⁵ Berg & Husén 1997, s. 146

Utöver dessa röster beskrivs bland annat hur en gudstjänst går till och vilka sakramenten är. Om nattvarden står det att för de troende är det en upplevelse som inte kan förklaras i ord.¹¹⁶ Kapitlet avslutas med en diskussion om påven. En ung katolik från Irland tycker att påven har en gammalmodig syn på sex. En svensk katolik tycker att påven har rätt i alla frågor. Författarna förklarar att katoliker bör tro att påven är ofelbar när han uttalar sig i lärofrågor, men att det är okej att tycka att han ibland bara är människa. Samtidigt betonas att katoliker är förpliktigade att följa sitt eget samvete, och om samvetet skiljer sig från påvens syn är det naturligtvis rätt att följa samvetet.¹¹⁷

Detta är ett arbetsområde då många enskilda individer får höras. I och med att det flera gånger är olika åsikter som presenteras bredvid varandra kan man inte säga att rösterna fungerar som stereotypiseringar. De enda generaliseringar som förekommer är de om katolsk tro i allmänhet, som ofta jämförs med övriga kristna inriktningar. Att olika syner på påven lyfts möjliggör dock att fler kan relatera till bilden av den katolske.

Till den ortodoxa kyrkan introduceras läsaren genom att få följa med på olika gudstjänster. En äldre man uttrycker vördnad inför att kristna ortodoxa har firat mässa på samma sätt sedan Jesu tid.¹¹⁸ Prästernas särskilda roll poängteras och det beskrivs hur ”De troende lever med i handlingen och upplever att Jesu frälsargärning utspelas på nytt.”¹¹⁹ Det poängteras också att även om gudstjänstdeltagarna kan se ut att vara passiva så upplever de sig själva inte som det.¹²⁰ När nattvarden beskrivs står det att knappast någon ortodox tvivlar på att brödet och vinet förvandlas till Jesu faktiska kropp och blod.¹²¹ I slutet av kapitlet möter läsaren en pojkes dop, konfirmation och första nattvard. Pojkens namn är Athanasios och han är även med på bilden som illustrerar ritens.¹²² Allra sist redogörs för den ortodoxa kyrkans historia.¹²³

Hall menar att ordet representation står för att antingen beskriva något eller att symbolisera något, eller båda. I texten om den ortodoxa kyrkan förekommer såväl en anonym röst (den äldre mannen) som en beskrivning av en person som inte kan uttala sig själv (Athanasios). Utöver detta beskrivs även hur de ortodoxa kollektivt tror. Den ortodoxa kristenheten representeras alltså på flera olika sätt, och även om det är svårt att veta om alla ortodoxa kristna skulle känna igen sig i beskrivningarna så kan man säga att representationen är god. Det som möjligtvis saknas är en ungdoms röst, eftersom boken riktar sig till ungdomar. Skildringen av den ortodoxa kyrkan fungerar också som en klassificering av vad ortodoxt liv i samtiden innebär.

¹¹⁶ Berg & Husén 1997, s. 143

¹¹⁷ Berg & Husén 1997, s. 151

¹¹⁸ Berg & Husén 1997, s. 153

¹¹⁹ Berg & Husén 1997, s. 154

¹²⁰ Berg & Husén 1997, s. 155

¹²¹ Berg & Husén 1997, s. 157

¹²² Berg & Husén 1997, s. 158

¹²³ Berg & Husén 1997, s. 159

Arbetsområdet om protestantiska kyrkor har störst fokus på kyrkornas historia. Viss uppmärksamhet ägnas åt hur kyrkorna är organiserade idag och hur de skiljer sig i trospraktik från andra kyrkor. De sista sidorna i arbetsområdet talar om den splittrade kristenheten, där både historia och samtid får tala. Inget fokus läggs i detta arbetsområde vid individens tro utan det är de stora historiska dragen och de kända profilerna som spelar roll.

Temat religion i Sveriges inledande sida består av en bild från påvens besök i Gamla Uppsala 1989. Bildtexten gör en poäng av att platsen en gång i tiden var asatrons centrum.¹²⁴ De inledande arbetsområdena lägger en historisk grund för hur kristendomen kom till Sverige och hur Sverige senare blev protestantiskt.¹²⁵

Arbetsområde tre behandlar väckelserörelser och frikyrkor genom att först lägga en historisk grund och därefter presentera Schartau, Laestadius och Rosenius. De rörelser som de startade beskrivs som viktiga än idag. I dessa texter blandas presens och perfekt och det är därför svårt att avgöra vilka röster som är samtida och vilka som är historiska.¹²⁶ Efter väckelserörelserna introduceras några frikyrkor och frikyrkörörelser.¹²⁷ Författarna har inte gjort någon tydlig åtskillnad mellan rörelse och samfund och därmed är det svårt att helt beskriva dessa texter på ett kort och koncist, men rättvisande sätt. Metodismen har till exempel tilldelats samma rubriknivå som Frälsningsarmén.¹²⁸ Dessa sidor är fulla med intervjuer och information om vad tron betyder för den enskilde. Det är en intervju med en ung man från Missionskyrkan och en ung kvinna från Pingstkyrkan.¹²⁹ Svenska Missionsförbundet tillskrivs stor öppenhet i trosfrågor, Frälsningsarmén får endast historia och dagens medlemsantal, baptiströrelsen beskrivs som grunden till bland annat pingströrelsen som beskrivs en livlig och spontan rörelse. Pingstvännen tror enligt texten på allt som står i Bibeln. En psykologiprofessor och Livets ords pastor Ulf Ekman debatterar Livets ord. Frälsning, andedop och tungotal beskrivs på en sida som följs av väckelsens historia. Även Svenska kyrkan och Katolska kyrkan nämns som kyrkor där det förekommer tungotal.¹³⁰

När frikyrkorna och väckelserörelserna beskrivs kommer alltså många personer till tals. Dels är det de namngivna unga som också är med på bild vid sina intervjuer, dels är det ”pingstvännen” och andra generaliserade personer. Att psykologiprofessorn är med beror på att debatten om huruvida Livets ord är en sekt presenteras.¹³¹ Debatten om Livets ord var vid tiden för lärobokens publicering ett stort ämne och i boken tas flera infallsvinklar upp. I övrigt är det tydligt att författarna vill förklara hur en typisk frikyrkomedlem ser ut. I intervjuerna är det den personliga tron och samhörigheten med församlingen som är viktigast, medan det i de förklarande

¹²⁴ Berg & Husén 1997, s. 177

¹²⁵ Berg & Husén 1997, s. 178–197

¹²⁶ Berg & Husén 1997, s. 198–203

¹²⁷ Berg & Husén 1997, s. 204ff

¹²⁸ Berg & Husén 1997, s. 204, 206

¹²⁹ Berg & Husén 1997, s. 205, 209

¹³⁰ Berg & Husén 1997, s. 204–213

¹³¹ Berg & Husén 1997, s. 210

faktatexterna verkar vara bibeltroheten och det andliga livet som är viktigast. Eftersom ett fåtal fasta egenskaper lyfts fram som utmärkande för en frikyrklig kan man säga att enligt Halls definition är kapitlet stereotypiserande. Det som skulle kunna vara ett undantag från detta är att det beskrivs hur tungotal förekommer även i andra samfund.

Arbetsområde fyra handlar om Svenska kyrkan. Kapitlet inleds med att tala om att 91% av de svenska medborgarna tillhör Svenska kyrkan, men att en del är dubbelanslutna till andra religiösa samfund.¹³² Under huvudrubriken ”Gudstjänst i Svenska kyrkan” beskrivs högmässans olika delar.¹³³ Därefter beskrivs de kyrkliga handlingarna, folkkyrkan och olika bibeltolkningar, samt det minskande antalet kyrkbesökare. En prästs besvikelse över att Sverige är ett avkristnat land, där folk saknar tro, hörs i samband med gudstjänststatistiken. Det är samma citat som i SOL2000s kapitel om Sveriges sekularisering. På samma sida är det också en intervju med en kvinna som är aktiv i Svenska kyrkan. Hon beskriver vad tron betyder i hennes liv.

Det är något oklart var kapitlet om Svenska kyrkan slutar. Svenska kyrkan verkar betraktas som en representant för alla kristna i Sverige. Efter avsnittet om gudstjänststatistik kommer nämligen ett uppslag där ärkebiskopen får en helt egen rubrik på vänster sida och höger sida ägnas åt att besvara frågan ”Vad är kristen tro?”, vilket även fortsätter på nästa uppslag.¹³⁴ Efter att frågan anses besvarad följer en sida om hur svenska kyrkan är organiserad. På denna sida diskuteras även om kristendomen är relevant för vår tid. En historielärare citeras och läraren menar att kristendomen är en föråldrad och konstig religion.¹³⁵ Varför kristen tro beskrivs under kapitlet om Svenska kyrkan går inte att i denna studie besvara, men man kan anta att det har att göra med att majoriteten av den svenska befolkningen är medlemmar i samfundet. En viktig del för förståelsen av texten om Svenska kyrkan är just att den inleds med att tala om att 91% av medborgarna är medlemmar. Gudstjänsten beskrivs utförligt på så sätt att alla delar av gudstjänsten är med, men de olika delarna beskrivs å andra sidan väldigt kort – om än konkret. Vid beskrivningen av vigseln talas det om att många gifter sig i kyrkan av tradition men att det idag finns möjlighet att gifta sig borgerligt.¹³⁶

Många olika röster hörs om Svenska kyrkan, men det är också kollektiva beskrivningar av gudstjänstdeltagarna. Vid avsnittet om nattvarden betonas att det för den troende är heligt.¹³⁷ Att textförfattarna har valt att betona att det är för den troende som det är heligt tyder på att det finns en uppfattning att inte bara troende besöker Svenska kyrkan. I avsnittet om dopet nämns två föräldrar, Pia och Bosse, vid namn när de berättar varför de lät döpa sin dotter. Bosse talar om att han är troende kristen och att dopet är viktigt för att komma med i den kristna gemenskapen, Pia

¹³² Berg & Husen 1997, s. 214

¹³³ Berg & Husen 1997, s. 214–215

¹³⁴ Berg & Husen 1997, s. 222–224

¹³⁵ Berg & Husen 1997, s. 224–225

¹³⁶ Berg & Husen 1997, s. 217

¹³⁷ Berg & Husen 1997, s. 214–215

instämmer i att dopet är viktigt men beskriver det mer som en fin sed.¹³⁸ Samtida viktiga frågor diskuteras också, till exempel frågan om kvinnor får vara präster och hur man ska tänka om att kyrkorna inte lockar folk längre.¹³⁹ Allt detta talar för en medvetenhet om att det är en förändring på gång i samhället, men att det ännu är för tidigt att utläsa vad som kommer att ske.

Medvetenheten om sekulariseringen samt om mångfalden bland kristna samfund präglar temat. Att applicera Halls teori på kapitlet om Svenska kyrkan blir därför något knepigt. De gemensamma ramar som representation ska sätta upp finns redan i samhället, men de är på väg att upplösas. Hur mycket ska då förklaras och hur mycket kan generaliseras i läroboken? Författarna har löst problemet genom att lägga sig någonstans mittemellan. Genom att lyfta fram det heliga i nattvarden och att intervjua en ung troende kvinna poängteras dock att Svenska kyrkan är mer än ett kulturarv, att det faktiskt är en gemenskap för troende. Samtidigt lyfts också historielärares röst om att kristendomen inte har en framtid. Eftersom lärare är en auktoritet för elever kan det anses problematiskt att en lärare får symbolisera de icke-troende. Att kapitlet innehåller en viss antydning om att Svenska kyrkan representerar alla kristna går att problematisera ytterligare, men det får bli fokus för en annan studie.

Temat om kärlek och samlevnad lämnar på sista sidan plats för protestantisk, katolsk och muslimsk syn på sex. Under den protestantiska synen står det att de flesta kristna är överens om att det är fel att byta sexpartner jämt. Däremot skiljer sig synen på utomäktenskapliga förbindelser, skilsmässa och homosexualitet. Åsiktsförändringen inom Svenska kyrkan beskrivs genom att det nu finns präster som är öppna för homosexuella. Den katolska kyrkans syn är istället fortsatt orubblig. Äktenskapet är oupplösligt (men om det är omöjligt att leva ihop, kan man leva isär utan att skilja sig) och homosexualitet strider mot Guds vilja.¹⁴⁰ Detta är intressant eftersom det tidigare i boken har framkommit röster som säger annorlunda, såväl katolska som är öppna för en annan syn på sexualitet som protestantiska som menar att Bibeln har rätt. Enligt Hall skulle detta avsnitt fungera som stereotypiserande och avgränsande, men eftersom hela högstadiets kunskaper bör ses som en enhet är det något märkligt att detta avsnitt är upplagt så här.

I denna bok ser vi alltså att det är många generaliseringar i beskrivningarna av kristen tro. Särskilt den ortodoxa kyrkan och frikyrkorna har många formuleringar om hur den typiske representanten ser ut. I beskrivningen av frikyrkorna möter läsaren en stereotyp bild, men den bilden motarbetas något av personerna som intervjuas. I boken pekas bokstavstroende ut som avvikande från normen. Därför är det intressant att en lärare får representera de bokstavstroende, då lärare är auktoriteter i elevers värld. Lärares åsikt blir lätt norm, men bokstavstroende kommer knappast att bli norm. Det är en något motsägelsefull framställning.

¹³⁸ Berg & Husen 1997, s. 216

¹³⁹ Berg & Husen 1997, s. 219–221

¹⁴⁰ Berg & Husén 1997, s. 238

Forskarnas röst har en stark ställning i så gott som samtliga texter, men de troendes röster fungerar som motvikt. Eleverna möter i texterna alltså både den vetenskapliga förklaringen och den troendes förklaring. Forskarna uttalar sig dock aldrig om livet som troende idag. Man kan utläsa att forskarna menar att Bibelns berättelser finns till eftersom människor förr i tiden inte visste bättre, vilket kan tolkas som en åsikt att troende idag inte är rationella. Representationen av kristna röster får ändå anses god, eftersom så många olika röster kommer till tals. Texterna som helhet skapar en gemensam ram för förståelse av olika kristna inriktningar, men mångfalden finns med som en röd tråd genom allt. Svenska kyrkans särställning är dock problematisk i det avseendet att Svenska kyrkan får stå som representant för alla kristna.

SOL3000

Kristendomen tas upp i årskurs 7 och 8. I årskurs 7 är det fokus på bibelkunskap och i årskurs 8 är det fokus på kyrkohistoria och samtid. Årskurs 7s övergripande tema för kristendomen är ”Bibeln–böckernas bok” och är indelad i tre arbetsområden. Årskurs 8s övergripande tema är ”Kristendomen i världen” och det är det enda temat för årskursen. Arbetsområdena är ”Katolska kyrkan under två tusen år”, ortodoxa kyrkan, protestantiska kyrkor, och ”I Sverige under tusen år”. Det finns andra teman i boken (årskurs 7–9) som tar upp frågor om tro, men dessa fokuserar inte specifikt på kristendomen och är oftast upplagda för att eleven ska få möjlighet att själv reflektera över existentiella frågor. Även om kristet liv ibland nämns utesluts dessa sidor från analysen.¹⁴¹ Nedan presenteras och analyseras relevant innehåll om kristendomen, först årskurs 7 och därefter årskurs 8.

Temat i årskurs 7 inleds med en sida allmänt om Bibeln och dess betydelse. Sidan avslutas med två frågor och ett svar: ”Men har denna gamla bok verkligen något att säga unga människor i Sverige i dag? Är det en bok att leva efter? Det bestämmer förstås var och en själv.”¹⁴² Arbetsområdet ”Bibeln och vår värld” omfattar två sidor och talar om hur vårt samhälle har påverkats av Bibeln. Svenska namn och högtider är fokus.¹⁴³

I Gamla testamentets arbetsområde återberättas dess historier. Texterna på grundnivå innehåller inga egentliga kommentarer, utan är endast återberättande. Kapitel ett har dock en avslutande sida med foton på tre personer i 20–30-årsåldern som får uttala sig om ifall de tror att Bibelns berättelser är sanna. Två av dem är troende och den tredje beskriver Bibeln som intressant, men irrelevant.¹⁴⁴ Denna sida ligger precis innan fördjupningssidorna börjar. Fördjupningsdelarna återger bibelforskarens syn på Bibeln. I kapitel ett får även en präst från Svenska kyrkan uttala sig

¹⁴¹ Se t. ex. Berg 2003, s.527ff

¹⁴² Berg 2003, s. 122

¹⁴³ Berg 2003, s. 123–124

¹⁴⁴ Berg 2003, s. 130

om sin tro. Prästen tror att skapelseberättelsen är förklaringen till varför vi finns till, även om vetenskapen kanske förklarar hur det gick till.¹⁴⁵ Själva bibelberättelserna har inget med representation att göra, men vem som uttalar sig om dem är synnerligen intressant. Prästen har ingen extrem åsikt utan skulle kunna beskrivas som en symbol för vad de flesta tror. De som inte delar prästens syn skulle förstås inte hålla med om det. De tre personer som får uttala sig om Bibeln representerar de som tror att allt är sant, de som tror att berättelsernas budskap är viktigast, samt de som tror att berättelserna saknar relevans. Tillsammans utgör de representanter för hur man kan tro om Bibeln, men ingen representant för en annan religion får uttala sig.

Arbetsområdet om Nya testamentet har liknande upplägg som det om Gamla testamentet. Första sidan i arbetsområdet fungerar som en introduktion och därefter följer sex stycken kapitel. Arbetsrådets inledande sida poängterar att ”ingen människa har förändrat världen lika mycket som Jesus”.¹⁴⁶ Korta citat från personer med olika tro om Jesus avslutar sidan, såväl kristna som tvivlare som icke troende. Dessa citat beskrivs som att många tror så.¹⁴⁷ Kapitlens grund-delar är återberättande, med undantag av enstaka förklaringar där det jämförs med samtiden. Till exempel jämförs rörelsefriheten inom Romarriket med EU:s rörelsefrihet.¹⁴⁸ Vissa av kapitlen avslutas dock med mer resonerande delar. Det sista kapitlet ställer till exempel frågan ”Vem var då Jesus?”¹⁴⁹ och redovisar olika trosföreställningar om detta idag.¹⁵⁰ Fördjupningssidorna till Nya testamentet fokuserar på fördjupning och förklaring av kända berättelser. Samtida traditioner förklaras och kopplas till kristna seder och kristendomens framväxt förklaras ytterligare. Även olika åsikter och trosföreställningar om Jesus presenteras på de fördjupande sidorna.¹⁵¹ På en grund-sida besvaras frågan vad kristna tror om berättelserna. Det står att det förekommer många olika åsikter. En flicka från pingst citeras ”Jag tror på allt som Bibeln säger om Jesus”¹⁵². En präst i Svenska kyrkan säger däremot att många berättelser om Jesus är legender, vad som är viktigt är att Jesus var utsänd av Gud. Prästens åsikt jämförs med miljoner andra kristnas åsikter.¹⁵³ På en annan sida ställs frågan ”Vad ska man tro?”¹⁵⁴. Där står att många kristna tror att Jesus hade makt att göra under, andra menar att om man tror tillräckligt mycket har man makt att bota sjukdomar, och en del anser att berättelserna är legender.¹⁵⁵ På en fördjupningssida står att vi vet för lite om Jesus för att veta säkert, allt är en fråga om tro. Det står också att det är förvånande att det inte går att hitta andra källor än

¹⁴⁵ Berg 2003, s. 131–133, 137–140, 146–149, 156–157, 161–162, 165–171

¹⁴⁶ Berg 2003, s. 175

¹⁴⁷ Berg 2003, s. 175

¹⁴⁸ Berg 2003, s. 180

¹⁴⁹ Berg 2003, s. 214

¹⁵⁰ Berg 2003, s. 214

¹⁵¹ Berg 2003, s. 183–186, 192–195, 199–201, 207–208, 215–219

¹⁵² Berg 2003, s. 182

¹⁵³ Berg 2003, s. 182

¹⁵⁴ Berg 2003, s. 182

¹⁵⁵ Berg 2003, s. 198

Bibeln om Jesus, för om han gjorde så märkliga saker borde fler ha skrivit om det.¹⁵⁶ På sidan som avslutar grund-delen presenteras andra åsikter än kristna om Jesus. Det står att de flesta människor i Sverige inte tror på Bibeln och förklarar den med att folk inte visste bättre förr.¹⁵⁷

Dessa sidor är mycket intressanta ur ett analysperspektiv. Vem är det som får representera religionen och varför? De flesta kapitel diskuterar hur kristna är idag och på en sida besvaras till och med frågan vad kristna tror. Texterna gör tydligt att det finns olika åsikter genom att presentera olika röster, ändå är det vissa av rösterna som tillskrivs likhet med vad de flesta tro. Flickan från Pingst blir en stereotyp för pingstvännen, det vill säga att alla som tillhör pingströrelsen tror på allt i Bibeln. Så såg det förmodligen inte ut vid tidpunkten för bokens publicerande. Prästen från Svenska kyrkan blir en representant för samfundet. Eftersom ingen annan röst hörs om Svenska kyrkan framställs det som samfundets officiella tro (notera dock att Svenska kyrkan behandlas utförligt i årskurs 8). Det är också intressant att författarna har valt att presentera forskarnas åsikter på fördjupningssidorna. Alla elever förväntas inte läsa de fördjupande delarna, och därmed får de inte heller höra vad det finns för vetenskaplig syn på Bibeln. I LPO94 står dock ingenting om att eleven ska ha kunskaper i vetenskapliga förklaringar i religion.¹⁵⁸ Med anledning av det är det förståeligt att den vetenskapliga synen inte ryms på grund-sidorna.

Årskurs 8 har som tidigare nämnts endast kristendomen som tema. Den inledande sidan till temat består av två förklarande meningar. ”Kristendomen har funnits i två tusen år och är spridd över hela jorden. Den är världens största religion med omkring en och en halv miljard anhängare.”¹⁵⁹ I övrigt består sidan av bilder.

Arbetsområdet om katolska kyrkan börjar med kyrkohistoria och går därefter över till samtiden. Kapitel fyra handlar om den katolska kyrkan i världen idag och kapitel fem om den katolska kyrkan i Sverige idag. I dessa två kapitel läggs stor vikt vid vad det innebär att leva som katolik. Redan på den andra sidan om katolska kyrkan i världen besvaras frågan vad en katolik tror. En svensk man säger att han tror att Jesus sändes till världen ”för att frälsa människorna, det vill säga befria oss från ondskan runt om oss och inom oss.”¹⁶⁰ Textförfattarna infogar att de flesta kristna tror så, oavsett samfund. Därefter beskrivs hur katoliker gärna går till kyrkan även på vardagar och att Maria är viktig i katolikens böneliv.¹⁶¹ De sju sakramenten beskrivs kortfattat, men det poängteras att det är heliga handlingar som spelar stor roll i en katoliks liv. Nästa sida beskriver olika syner på påven. Särskilt fokus ligger på frågorna om sexualitet, där det står att många katoliker håller med honom men att de finns de som inte gör det. Det poängteras dock att även de som inte håller med

¹⁵⁶ Berg 2003, s. 185–186

¹⁵⁷ Berg 2003, s. 214

¹⁵⁸ Utbildningsdepartementet, s. 43

¹⁵⁹ Berg 2003, s. 257

¹⁶⁰ Berg 2003, s. 290

¹⁶¹ Berg 2003, s. 291

påven har stor respekt för honom.¹⁶² Den katolska kyrkan i Sverige beskrivs genom ett besök på en mässa i kyrkan i Uppsala. Om nattvarden står det att de troende inte kan förklara upplevelsen i ord. När det berättas hur många katolska kristna det finns i Sverige står det att de flesta är invandrade från Latinamerika.¹⁶³ Sist beskrivs Vadstena nunnekloster och syster Birgitta¹⁶⁴ intervjuas. Hon beskriver hur en nunnas viktigaste uppgift är att be.¹⁶⁵

Arbetsområdet om den ortodoxa kyrkan presenteras ortodox gudstjänst och tro. Kapitlet inleds med ett besök på en gudstjänst i Athen, där kyrkorummets utformning ägnas stor uppmärksamhet. Mässans delar beskrivs kortfattat, följt av en text som förklarar att även om gudstjänstbesökarna ser passiva ut så upplever de sig själva inte som det. En äldre man uttrycker vördnad inför att gudstjänsten har sett likadan ut sedan Jesu tid. Påskan beskrivs som en glädjens gudstjänst. Den ortodoxa läran illustreras genom att pojken Athanasios döps, konfirmeras och får nattvarden i en kyrka i Stockholm. Prästen som förrättat ceremonierna berättar att den ortodoxa kyrkan är den enda som håller fast vid traditionerna från den första kyrkans tid. Han riktar kritik mot den västerländska kyrkan som har förändrat konfirmationen till att vara för ungdomar. Ett avsnitt talar om ortodox tro genom att beskriva hur riterna skiljer sig från övriga världens kyrkor. Bland annat står det att i dopet sänks personen som döps helt ner i dopvattnet.¹⁶⁶ Fördjupningssidan presenterar kortfattat splittringen mellan öst- och västkyrkor.

Kapitlet om den katolska kyrkan och den ortodoxa kyrkan är lämpliga att analysera sida vid sida, eftersom det kristna livet presenteras på liknande sätt. Den ortodoxa kyrkan har dock tilldelats färre sidor än den katolska kyrkan, vilket påverkar upplägget. Båda kyrkorna representeras genom såväl anonyma röster som specifika personer. I den katolska kyrkan är det syster Birgitta som står för vad det innebär att hänge sig åt sin tro, i den ortodoxa kyrkan uttalar sig prästen om kyrkans traditioner. Kyrkornas riter och traditioner beskrivs som mycket viktiga för den troende. Respektive kyrka tillskrivs vissa särskiljande drag. För den ortodoxa kyrkan är det kanske främst dopet, konfirmationen och nattvarden som beskrivs som utmärkande, medan för den katolska kyrkan är det påven och klostren. Den stereotypa katoliken går ofta i kyrkan, medan det för den ortodoxa personen inte beskrivs några särskilda drag. En ortodox tror nämligen på samma sätt som de flesta andra kristna, enligt texten.

Arbetsområdet om de protestantiska kyrkorna är nästan uteslutande kyrkohistoriskt. Grunddelen avslutas med kortfattade fakta om den evangelisk-lutherska kyrkans utbredning idag.¹⁶⁷ Fördjupningssidorna tar upp de den katolska kyrkans reaktion på Luther och de reformerta och de

¹⁶² Berg 2003, s. 293

¹⁶³ Berg 2003, s. 296–297

¹⁶⁴ Det är alltså en nutida syster och inte den historiska heliga Birgitta som presenteras.

¹⁶⁵ Berg 2003, s.298-299

¹⁶⁶ Berg 2003, s. 301–308

¹⁶⁷ Berg 2003, s. 316

anglikanska kyrkornas framväxt. Stort fokus läggs även vid kristendomen i nutidens USA.¹⁶⁸ Det som är intressant med denna del av boken är vad man har valt att placera var. De calvinska och anglikanska kyrkorna tilldelas tillsammans mer kyrkohistoria än de ortodoxa kyrkorna och deras läror sammanfattas kort och koncist. Kanske beror detta på att de är västerländska kyrkor. I kursplanen betonas nämligen förståelsen för den västerländska kulturen.¹⁶⁹

Arbetsområdet ”I Sverige under tusen år” inleds med ett kapitel om asatron och fem kyrkohistoriska kapitel. Kapitel sju handlar om väckelserörelser och frikyrkor. Arbetsområdet avslutas med ett kapitel om andra sätt att tro.

Kapitel sju inleds med information om vad som startade väckelserörelserna och hur de tog sig uttryck.¹⁷⁰ Därefter redogörs för några frikyrkosamfund. Dessa texter börjar med samfundets historia och talar sedan om hur samfundets verksamhet och/eller medlemsantal ser ut idag. Inga samtida personer hörs, men det beskrivs hur pingströrelsen ser ut idag.¹⁷¹

Pingstvännernas möten är fortfarande livliga och spontana. Pastorererna är vanligen inte utbildade teologer och har inga speciella prästkläder. De predikar enkelt och medryckande. [--]
Pingstvännerna är övertygade om att böner kan hjälpa en troende människa att bli fri från sjukdom. Den kristne skulle leva enkelt och låta bli allt som kunde vara ’syndigt’. Numera har denna stränga inställning blivit mycket mildare i de flesta församlingar.¹⁷²

Direkt efter ovanstående beskrivning följer de fördjupande sidorna. Det första som beskrivs på dem är tungomålstal. Det beskrivs hur den heliga Ande kan tala genom människor på olika sätt, och att det förekommer även inom andra frikyrkor, Svenska kyrkan och Katolska kyrkan.¹⁷³ Resterande fördjupande sidorna behandlar Livets Ord samt väckelserörelserna schartauanismen, laestadianerna och EFS.¹⁷⁴

Beskrivningarna av pingströrelsen är ett typiskt exempel på hur representation fungerar för att göra åtskillnad mellan saker. Rörelsen tillskrivs vissa fasta egenskaper och några av dem är egenskaper som andra inte har, till exempel görs åtskillnaden genom att beskriva pastorererna som utan teologisk utbildning och prästkläder till skillnad från exempelvis Katolska kyrkan. Genom att kalla kläderna för *präst*-kläder antyds också att frikyrkor är avvikande från normen, eftersom frikyrkornas ledare kallas pastorer.

Kapitel åtta behandlar Svenska kyrkan idag. Av kapitlets tretton sidor är åtta sidor fördjupning. Grund-delen går igenom en högmässas utformning samt Svenska kyrkans vikande medlemsantal. Om nattvarden står det att ”för den troende gudstjänstbesökaren är det en allvarlig, ja helig

¹⁶⁸ Berg 2003, s. 317–327

¹⁶⁹ Utbildningsdepartementet, s. 38

¹⁷⁰ Berg 2003, s. 356–357

¹⁷¹ Berg 2003, s. 258–361

¹⁷² Berg 2003, s. 361

¹⁷³ Berg 2003, s. 362

¹⁷⁴ Berg 2003, s. 362–366

stund.”¹⁷⁵Fördjupningssidorna går igenom dop, konfirmation, vigsel och begravning samt Svenska kyrkans historia som statskyrka. De avslutande sidorna behandlar ekumenik och kristendomens framtid. Där står det ”Den kristna läran ter sig obegriplig och intressant för många människor i vår tid.”¹⁷⁶ En historielärare beskriver att som liten var man kristen utan att ha tagit ställning, men i vuxen ålder har läraren förstått att det är en orimlig tro. Andra åsikter om kristendomen som presenteras på denna sida är att vi idag vet bättre än människor förr i tiden, och en bibelforskare säger att Bibelns berättelser är legender. Enligt forskaren är det viktiga att upptäcka att Jesus med sitt liv visade vem Gud är och det står att många av kyrkans präster håller med. Allra sist står det dock att kyrkan fortfarande är viktig för många människor, även om den är försvagad.

Det som är intressant med kapitlet om Svenska kyrkan är att den på många sätt får representera alla kristna. I avsnittet om ekumenik står bland annat vad alla kristna har gemensamt, vilket egentligen inte har något med Svenska kyrkan att göra. Det hade kunnat få ett eget kapitel. Stort fokus läggs också på varför så många fortfarande tillhör Svenska kyrkan, trots att kyrkan brottas med sjunkande besöksantal. Detta kapitel har inte fokus på vem den kristne är, utan på vad Svenska kyrkan betyder för folket. Svenska kyrkan betonas som en gemensam ram för den svenska befolkningen, vilket förstås är en del av representationens funktion. En annan intressant sak är att det behöver skrivas nattvarden är helig för den *troende gudstjänstbesökaren*. Det kan tolkas som att det finns de som deltar i nattvarden utan att tro på dess betydelse, och frågan är vad den har reducerats till då.

I boken som helhet ser vi att många olika sätt att tro presenteras, men att det finns ett fokus på vad majoriteten tror. Vem majoriteten är redovisas aldrig, men man kan anta att författarna utgår från en svensk grund. Eftersom prästen från Svenska kyrkan som fick uttala sig om sin bibelsyn anser att Bibeln inte är bokstavlig, och kapitlet om Svenska kyrkan verkar representera alla kristna, framträder bilden att en kristen vill leva enligt Guds lära men tror egentligen inte på Bibeln. Jesus betonas dock som viktig flera gånger, det står att han har påverkat väldigt många människor. Aspekterna av kristet liv som lyfts fram är därmed mer traditionsbetonande än relevansbetonade. Undantaget är de passager där det står ”för den troende”, vilket förekommer i beskrivande texter av flera olika inriktningar. Den kristna inriktning där texten är tydligast med vad kristet liv innebär är texten om katolska kyrkan. Där betonas det dagliga livet, i övriga inriktningars beskrivningar ligger stort fokus på gudstjänstens ordning eller karaktär.

Av de som får komma till tals i boken är de flesta vuxna, vilket är problematiskt eftersom boken riktar sig till tonåringar. Visst behövs vuxna förebilder, och visst är det bra att det syns att man är kristen hela livet, men om inga unga röster hörs är det svårt att hitta någon att identifiera sig med. Texterna innehåller många generella beskrivningar, vilket fungerar bra för syftet att lära sig faktakunskaper men mindre bra för att förstå vad det kan betyda i livet. Då högstadiets kunskaper

¹⁷⁵ Berg 2003, s. 369

¹⁷⁶ Berg 2003, s. 379

går ut mycket på att lära sig faktakunskaper är detta resultat dock inte förvånande. Samtidigt så var ett av målen med religionskunskapsundervisningen vid denna boks användning att eleven ska ges möjlighet att reflektera över existentiella frågor för att kunna göra ett eget ställningstagande.¹⁷⁷

SOL4000

Delen för årskurs 7 består av fyra delar, varav två tar upp kristendomen. Det inledande temat ”Hur ska jag leva mitt liv?” har reportageliknande intervjuer med fyra ungdomar från olika trosinriktningar, och en femte fiktiv intervju med en tonåring för 150 år sedan i Sverige. I temat ”Boken som förändrat världen” behandlas kristendom och judendom, vissa kopplingar görs även till islam. Nya testamentet tas inte upp förrän årskurs 8. Årskurs 8 har tre teman och samtliga berör kristendomen. Det första temat handlar om Nya testamentet, det andra om kristendomen som världsreligion och det tredje om religion i Sverige. Årskurs 9 har inget tema som är tillägnat kristendomen, däremot används kristendomen på flera ställen för jämförelser. Efter temat om islam kommer till exempel ett kortare avsnitt om skillnaden och likheterna mellan de tre abrahamitiska religionerna.¹⁷⁸ Under arbetsområdet ”vetenskapen och religionen” i temat ”Fri att tänka själv” jämförs olika religiösa och icke-religiösa livsåskådningar.

Det mest intressanta med denna lärobok är att den inleds med ett tema där ungdomar får representera sin egen tro. Representation enligt Hall är bland annat till för att skapa gemensamma ramar och här inleds högstadiets religionsundervisning med att visa på vad religionen betyder för ungdomarna. Man kan tänka sig att detta är till för att i början av högstadiet sätta upp de gemensamma ramarna att religion är intressant och relevant.

Den kristna ungdomen som intervjuas på dessa sidor är Julia från Pingstkyrkan i Uppsala. Hon är född och uppvuxen i en kristen familj och har ett stort engagemang i sin församling. På frågan om varför hon är kristen svarar hon att hon har upplevt hur Gud griper in i livet, och på frågan om vad hon tror om andra religioner svarar hon att hon tror att de leder fel. Allt som står i Bibeln är sant och våldet i Bibeln berättar egentligen om Guds kärlek. Att leva sitt liv enligt de regler som Gud har satt upp är mycket viktigt, enligt henne.¹⁷⁹ Julia får här representera en troende kristen. Att hon har en genuin tro hjälper förstås till att skapa en förståelse för hur det kristna livet kan se ut. Enligt Halls teori skulle denna intervju kunna fungera som en klassifikation av hur en kristen lever i Sverige. Att det finns kristna som tänker på andra sätt om till exempel Bibeln tas inte hänsyn till här, det är en person som får porträttera hela kristendomen. Senare i boken kommer förstås andra kristna inriktningar att tas upp.

¹⁷⁷ Utbildningsdepartementet, s. 38

¹⁷⁸ Berg & Rundblom 2013, s. 326–330

¹⁷⁹ Berg & Rundblom 2013, s. 15–17

Temat ”Boken som förändrat världen” inleds med att tala om att Bibeln har påverkat i stort hela världens människor på ett eller annat sätt. Kalenderns uppdelning och kristna personnamn nämns som exempel på hur Sverige har påverkats.¹⁸⁰ Det inledande kapitlet i detta tema avslutas med en sida med rubriken ”Vad ska vi tro?”, där en kristen kvinna, en bibelforskare och en journalist får svara på vad de tror om Bibeln. Den kristna kvinnan menar att Bibeln är sann, medan bibelforskaren säger att det blir fel om man tror bokstavligt på allting. Journalisten menar att Bibeln visar ”hur konstigt man kunde tänka förr”.¹⁸¹

Återberättandet av Bibelns berättelser är fokus i ”Boken som förändrat världen”. Dessutom väger forskarnas ord tungt. Om syndafloden säger boken till exempel att forskarna menar att det inte har hänt i verkligheten. Om Mose säger forskarna att han troligtvis har funnits, men att alla forskare inte är överens om det. Har Mose funnits så är det som står i Bibeln i alla fall bara fantasifulla historier, menar forskarna. Läroboksförfattarna poängterar dock här att berättelserna ändå har påverkat en stor del av världens befolkning.¹⁸² På fördjupningssidorna läggs ännu större vikt vid forskares ord, vilket följande citat visar.

Adam, Eva och Noa anses tillhöra mytens, den heliga sagans värld. Inte heller Abraham tycks ha existerat. Men många tror att Mose kan ha funnits. Mose är visserligen inte känd från några andra källor än Bibeln. Och har de otroliga historier som berättas om Mose hänt i verkligheten, så borde väl egyptierna ha skrivit något om det? [– –] Författarna ville få israeliterna att känna sig stolta och annorlunda, utvalda av Gud själv. Berättelserna skulle skapa respekt för Mose och få israeliterna att följa Guds bud och regler. Författarna lyckades verkligen med detta. Än i dag känner miljoner judar och kristna glädje och stolthet över den underbara räddningen ur Egypten. Och de spurras att följa budorden som Gud gav israeliterna och hela världen.¹⁸³

Efter detta långa stycke om forskarnas åsikt och judars och kristnas tro, följer frågan ”Är alltihop påhittat?”¹⁸⁴. Det konstateras att hela Israels folk inte kan ha varit slavar i Egypten, men att utan Mose hade kanske varken kristendomen eller judendomen funnits.¹⁸⁵ Eftersom vetenskapen har en stor auktoritet såväl i skolan som i samhället idag, blir formuleringar som denna normgivande. Representation enligt Hall är bland annat till för att sätta upp gemensamma ramar. Den gemensamma ramen här blir att Bibelns berättelser är, åtminstone delvis, påhittade. Detta är intressant eftersom boken inleddes med att visa på religionens relevans för ungdomar. Citatet ovan poängterar visserligen att berättelserna är viktiga för många än idag, men det står också att berättelserna inte är sanna. Att följa något som inte är sant, är väl inte bra?

Ett nytt inslag som inte har funnits i de tidigare *Religion och liv* är sidorna som heter ”Att fundera över”. Efter att en berättelse från Gamla testamentet har berättats följer en sida med

¹⁸⁰ Berg & Rundblom 2013, s. 81

¹⁸¹ Berg & Rundblom 2013, s. 87

¹⁸² Berg & Rundblom 2013, s. 85, 102

¹⁸³ Berg & Rundblom 2013, s. 107

¹⁸⁴ Berg & Rundblom 2013, s. 108

¹⁸⁵ Berg & Rundblom 2013, s.108

frågeställningar som relaterar till berättelsen, men knyter an till elevens liv. Till exempel kommer efter berättelsen om Elia och Baalsprofeterna en sida med frågor om rättvisa och fred. Det kopplas till att profeterna sa att samhället ska vara rättvist.¹⁸⁶ Dessa sidor finns i hela boken och relaterar till den religion och det tema som behandlas just då.

I årskurs 8s tema ”Jesus och Nya testamentet” läggs inte lika stor vikt i löptexten vid vad forskare säger om Bibeln. Det enda stället där det upptar en hel sida är när evangeliernas funktion beskrivs. Det står att evangelierna vill bevisa att Jesus är Messias. I samma text ställs frågan ”Vad ska man tro?”¹⁸⁷ och svaret är att kristna över hela världen tror att Jesus både gick på vattnet och uppväckte döda. Det beskrivs hur vissa andra istället tror att Jesus fick folk att tro på sin egen förmåga att bli frisk. Slutligen beskrivs hur många tror att det bara är legender.¹⁸⁸ I fördjupningstexterna och ”Att fundera över” ställs frågor om det är sant det som evangelierna berättar om Jesus.¹⁸⁹ Samtida kristna syns endast på en av de första sidorna i temat, där ett påskfirande i Spanien beskrivs. En präst som deltar säger att de flesta som deltar i firandet inte bryr sig om att det är just Jesus man firar. Han betonar dock att även om firandet har blivit ett spektakel så är det bra att folk kommer till kyrkan i samband med det.¹⁹⁰

I och med detta upplägg på avsnitten om Bibeln betonas att vetenskapen säger en sak medan de som tillhör religionerna säger en annan sak. Det finns även texter som mer explicit talar om vad kristna tror. Till exempel berättas det på en ”Att fundera över”-sida vad kristna respektive judar tror om Jesus. Det står att ”många kristna tror på allt om som Nya testamentet berättar om Jesus. Andra menar att en del berättelser är legender som har vuxit fram kring minnet av Jesus.”¹⁹¹ Återigen poängteras att tron är det viktigaste i livet för kristna.¹⁹² På en annan ”Att fundera över”-sida berättas om en kvinna som blev botad från cancer efter förbön och en man som bad om ett tecken från Gud och fick det.¹⁹³ Dessa beskrivningar fungerar som inramningar av vad det innebär att vara kristen och ha en tro på Gud. Det är knappast en stereotypisering att säga att tron på Guds ingripande och närvaro är viktig för kristna, tron på under är däremot något som i olika kristna inriktningar tar olika stor plats. Dessa beskrivningar fungerar som en inramning av kristendomen för att eleverna ska utveckla en gemensam förståelse, men det är problematiskt om eleverna får bilden att alla kristna lägger lika stor vikt vid under och helande. Det är något som lätt skulle kunna skapa en bild av kristen tro som orealistisk, även om det faktiskt finns bevitnade mirakler.

¹⁸⁶ Berg & Rundblom 2013, s. 120

¹⁸⁷ Berg & Rundblom 2013, s. 165

¹⁸⁸ Berg & Rundblom 2013, s. 165

¹⁸⁹ Se t. ex. Berg & Rundblom 2013, s. 157, 177

¹⁹⁰ Berg & Rundblom 2013, s. 151

¹⁹¹ Berg & Rundblom 2013, s. 177

¹⁹² Berg & Rundblom 2013, s. 177

¹⁹³ Berg & Rundblom 2013, s. 166

Temat "Kristendomen blir världsreligion" har fyra arbetsområden om kristendom idag. Katolicismen har ett område om hur det ser ut i dag och ett om hur det ser ut i Sverige. Den ortodoxa kyrkan och den protestantiska kyrkan har ett område vardera.

Under katolicismens första område ställs frågan vad en katolik tror. En katolsk man svarar att Jesus i sin kärlek för människorna, gick i döden för oss. Här infogar författarna en kommentar om att de flesta kristna i världen skulle hålla med om detta, oavsett samfund. Utöver Jesus poängterar mannen Marias viktiga roll och att katoliker ofta gör korstecknet.¹⁹⁴ Lite senare diskuteras om påven alltid har rätt. Just detta fall handlar om frågan om sex, preventivmedel och abort, vilket enligt texten är en fråga där alla katoliker inte håller med påven.¹⁹⁵

Katolicismens andra område, om hur det ser ut i Sverige, tar kort upp den katolska kyrkans historia i Sverige och därefter redogörs kort för hur en mässa går till. Ingen speciell person kommer till tals, men det nämns att olika åldrar medverkar i gudstjänsten.¹⁹⁶ I "Att fundera över" får eleven ta ställning till olika påståenden om kvinnliga präster.¹⁹⁷

Till den ortodoxa kyrkan introduceras läsaren genom en mässa i en kyrka i Athen. En äldre man säger: "Att möta Gud ska vara en fest för öga och öra".¹⁹⁸ Mässans olika delar förklaras kortfattat, liksom kyrkorummets utseende. Det betonas att även om det kan se ut som att bara prästen och kören är de som gör något i gudstjänsten, är den ortodoxa kyrkobesökaren inte passiv. Gudstjänstbesökaren blir delaktig genom nattvarden, som är helig och gör något med människans inre.¹⁹⁹ Den ortodoxa kyrkans sista uppslag handlar om dopet, konfirmationen och nattvarden. Pojken Athanasios är den som får symbolisera hur dessa viktiga riter genomförs under samma dag. Därefter följer en mycket kort kyrkohistorisk beskrivning där störst vikt läggs vid att förklara att den ortodoxa kyrkan har flera olika inriktningar. Sist på uppslaget besvaras frågan om vad de ortodoxa kyrkorna tror på. Svaret är att sakramenten kallas för mysterier, dopkandidaten sänks ner helt i vattnet och präster får vara gifta om de gifter sig innan de prästvigs. I övrigt ska de ortodoxa kyrkorna ha samma trosbekännelse som andra kristna samfund.²⁰⁰

Den ortodoxa kristna representeras alltså på flera olika sätt. Det som är intressant är att när frågan om tron ska besvaras så är det inte riktigt det som besvaras, utan praktiska skillnader. Dessutom är det inte enbart i den ortodoxa kyrkan som dopkandidaten helt sänks ned i vatten, så det är knappast särskiljande.

¹⁹⁴ Berg & Rundblom 2013, s. 213

¹⁹⁵ Berg & Rundblom 2013, s. 215

¹⁹⁶ Berg & Rundblom 2013, s. 2018–219

¹⁹⁷ Berg & Rundblom 2013, s. 220

¹⁹⁸ Berg & Rundblom 2013, s. 222

¹⁹⁹ Berg & Rundblom 2013, s. 223

²⁰⁰ Berg & Rundblom 2013, s. 224–225

De protestantiska kyrkorna presenteras genom historien om Luther. Ingen särskild vikt läggs vid de lutherska kyrkorna idag. Sidan ”Att fundera över” jämför däremot Luthers uppspikande av teserna med upproret på Tahirtorget i Kairo, som startade via Facebook.²⁰¹

Temat ”Religion i Sverige” har först om ett arbetsområde om asatron och därefter flera om hur Sverige kristnades och vad det fick för betydelse för landet.²⁰² Under ”Att fundera över” står bland annat att ”Alla som bor i Sverige är på ett eller annat sätt är påverkade av kristendomen.”²⁰³

Arbetsområdet om väckelserörelser och frikyrkor i ”Religion i Sverige” är nästan identiskt med motsvarande arbetsområde i SOL3000. Det som har förändrats är att vissa medlemsiffror har uppdaterats, några historiska stycken har plockats bort, vissa rubriker har bytt namn och fotografierna har bytts ut till mer samtida foton. I det stora hela är det identiska texter, men i fördjupningsdelen har texten om Livets ord kortats ned kraftigt.²⁰⁴ Att den problematiserande texten om Livets ord i stort sett har tagits bort är inte så konstigt, eftersom Livets ord idag har genomgått stora förändringar. Däremot kan man fråga sig varför församlingen behandlas i fördjupningsdelen och inte bredvid de andra frikyrkorna.

Svenska kyrkan presenteras genom en genomgång av söndagens mässa. I denna text är det många inomkyrkliga ord som förklaras inom parentes i löptexten. Ingen särskild röst hörs, men det beskrivs vad prästen och församlingen säger och gör under mässan. Arbetsområdet avslutas med en text som beskriver hur antalet personer som går i gudstjänst på söndagarna stadigt minskar. Förklaringen är att många inte längre tror på kristendomen och att de som gör det antingen har andra aktiviteter för barnen som tar tid, eller att de är medlemmar i ett annat samfund. De andra samfunden tappar dock också besökare. Det konstateras att Sverige har blivit sekulariserat. Kyrkans betydelse i samhället betonas ändå, det står till exempel att en vanlig sommarsöndag är det fler som går i kyrkan än som går på fotboll.

På en av fördjupningssidorna ställs frågan om kristendomen är utdöende. Ett långt resonemang förs men det avslutas med att ungefär 70% fortfarande är medlemmar i Svenska kyrkan och att även om kristendomen är försvagad i Sverige är den inte död.²⁰⁵ På fördjupningssidorna går också dopet, confirmationen, giftermålet och begravningen igenom. Att Svenska kyrkan inte längre är statskyrka, men fortfarande har stor betydelse, förklaras. Det ägnas också cirka en sida åt att förklara vad alla kristna har gemensamt. Det viktigaste är Bibeln, treenigheten, djävulen som ondskans makt, tron på uppståndelsen, dopet (men med olika dopsyn), och nattvarden. Dessa saker beskrivs, på sidorna om Svenska kyrkan, som kärnan i all kristen tro, oavsett samfund.²⁰⁶

²⁰¹ Berg & Rundblom 2013, s.230–238

²⁰² Berg & Rundblom 2013, s. 244–269

²⁰³ Berg & Rundblom 2013, s. 268

²⁰⁴ Berg & Rundblom 2013, s. 270–276; Berg 2001, s. 387–366

²⁰⁵ Berg & Rundblom 2013, s. 277–284

²⁰⁶ Berg & Rundblom 2013, s. 281–283

Det mest intressanta med avsnittet om Svenska kyrkan i denna utgåva av *Religion och liv* är att författarna är ambivalenta om vad som är normen. De kan inte riktigt bestämma sig för om Svenska kyrkan är norm eller inte. Detta kan dock förklaras med LGR11 där ett av syftena med religionskunskapsundervisningen är att ”skapa förståelse för hur kristna traditioner har påverkat det svenska samhället”²⁰⁷ och det centrala innehållet ska samtidigt innehålla sekulariseringen.²⁰⁸

Årskurs 9 har i de två föregående utgåvorna av *Religion och liv* inte ägnat någon uppmärksamhet åt kristendomen. I denna utgåva ägnas dock särskilt plats åt jämförande av de abrahamitiska religionerna, och senare åt den kristna gudsbilden. I jämförelsen av de abrahamitiska religionerna jämförs bland annat gudstro, bön, och tron på livet efter döden. Den största platsen ägnas åt jämförelsen av sättet att leva på, och där betonas likheterna mer än skillnaderna.²⁰⁹ En bildtext säger att det är en präst i Svenska kyrkan, en medlem i den judiska församlingen i Stockholm och en svensk muslim som samtalar om dessa frågor. Ingen person citeras eller beskrivs dock i denna text.²¹⁰ Förklaringen till att en jämförelse av religionerna får tas plats i denna utgåva skulle kunna förklaras med LGR11. I kunskapskraven står att eleven ska kunna jämföra likheter och skillnader mellan olika religioner.²¹¹

I kapitlen ”Religionernas Gud” och ”Är Gud död?” diskuteras olika religioners gudsbild. Som kontrast till tidigare beskrivning av kristna, i årskurs 8s avsnitt om Svenska kyrkan, står det att kristna har mycket olika bilder av Gud.²¹² Det är också intressant att i ett avsnitt om alla religioners gudar så är det inledande stycket helt fokuserat på kristendomen. Det kan peka på att kristendomen anses som norm och att det är den som sätter ramarna, trots att författarna tidigare har skrivit att Sverige är sekulariserat. Fördjupningssidorna till ”Religionernas Gud” handlar om etik. Sidorna inleds med en intervju med en svensk man. Han säger att det är självklart att Gud finns, och att vi ska leva kärleksfulla och goda liv. Vad som händer efter döden är han osäker på. Mannen tillskrivs inte någon religion, men fotot på honom antyder att han kan vara svensk.²¹³ Förmodligen är det avsiktligt gjort av författarna att inte tillskriva honom någon religion, eftersom hans uttalanden skulle kunna passa in på flera religioner.

I kapitlet ”Är Gud död?” beskrivs först agnostiker och ateister, därefter en muslimsk kvinna. Om Svenska kyrkan skrivs det att när företrädare för samfundet får svara på frågor om tro är svaren ofta ganska luddiga. I slutet av kapitlet ställs olika gudssyner mot varandra. Humanisterna beskrivs ganska utförligt. Därefter får en äldre muslimsk man och en ung kristen uttala sig om

²⁰⁷ Skolverket 2018, s. 215

²⁰⁸ Skolverket 2018, s. 215, 218

²⁰⁹ Berg & Rundblom 2013, s. S326-329

²¹⁰ Berg & Rundblom 2013, s. 328

²¹¹ Skolverket 2018, s. 222

²¹² Berg & Rundblom 2013, s. 423

²¹³ Berg & Rundblom 2013, s. 425–426

Humanisternas uttalande om troende. Muslimen och den kristne är överens: Humanisterna förstår inte tro.²¹⁴

Dessa två kapitel är goda exempel på när företrädare för olika religioner får tala, och där företrädarna inte enbart är de med ledarposition. Kapitlen verkar vara tänkta att läsas i slutet av årskurs 9, eftersom de bygger på tidigare kunskaper. Syftet är inte att sätta upp gemensamma ramar, utan snarare att bryta ned tidigare inlärd föreställningar. Dessa kapitel skulle mycket väl kunna vara en förberedelse för gymnasiet, där syftet med religionskunskapsundervisningen bland annat är att bredda och fördjupa kunskapen om olika religioner och att ge eleverna möjlighet att leva i ett samhälle med många olika livsåskådningar.²¹⁵

I denna bok ser vi alltså att kristna representeras på olika sätt. Det som är särskilt framträdande är intervjun med Julia i början av boken. Representationen sker genom en samtida person i elevernas egen ålder. Det som betonas i den delen av boken är att när man är kristen påverkar det hela livet. Julia blir en bild för alla kristna. På flera andra ställen i boken är det andra kristna som uttalar sig om vad tron betyder för dem. Även de som inte själva kan uttala sig inkluderas som representanter för det kristna livet. Det är alltså ett genomgående tema att kristna porträtteras genom kristna och deras kristna liv. Åldern på de som syns varierar, vilket ger förståelsen att man är kristen hela livet.

De generella beskrivningarna finns förstås också, de syns till exempel när den katolska, den ortodoxa och den protestantiska kyrkan beskrivs. De beskrivningarna är mycket generella, även om det förekommer enskilda röster även där. De aspekter av kristet liv som lyfts fram i dessa delar är det utmärkande för respektive inriktning. Beskrivningarna fungerar klassificerande och åtskiljande. Sättet som det görs på kan dock ifrågasättas, för är det verkligen så att de saker som beskrivs som utmärkande för en inriktning eller ett samfund inte finns hos andra kristna kyrkor? Är det bara katoliker som gör korstecknet ofta och bara ortodoxa som sänker ner dopkandidaten i vatten? Svaret är naturligtvis nej. Kursplanen säger dock att det centrala innehållet ska behandla ”utmärkande drag för kristendomens tre stora inriktningar”²¹⁶, vilket förklarar utformningen på texterna.

Vetenskapen och forskarna är också en stor del av hur kristendomen beskrivs. Deras beskrivningar fokuserar på Bibelns innehåll och tillförlitlighet, inte på kristet liv. Detta till skillnad från de personer som nämnts ovan. Eftersom forskarna till stor del underkänner Bibelns sanningsanspråk blir detta en annan aspekt av hur kristendomen presenteras. Religionen underkänns inte, men tron på att det är sanningen underkänns. De negativa röster som hörs om kristen tro måste också anses vara en del av hur religionen presenteras.

²¹⁴ Berg & Rundblom 2013, s. 428–434

²¹⁵ Skolverket 2011b, s. 137

²¹⁶ Skolverket 2018, s. 218

Jämförelse av de fyra läroböckerna

Något som är viktigt att ha med i åtanke när man jämför läroböcker är hur kursplanerna såg ut vid böckernas publicering. I LGR11 är det mer styrt än i de tidigare kursplanerna vad som ska ingå i undervisningen. Nytt är till exempel att trons betydelse för individen betonas mer än vad forskning säger om religionen. Dock är själva kunskapsfokuset stort och därmed får elevernas möjlighet att reflektera över sin egen trosuppfattning mindre utrymme. Jämförandet mellan olika religioner betonas mer än tidigare. Förutom detta ligger fokuset mer på det globala än på det nationella jämfört med tidigare.²¹⁷ Detta syns också tydligt i SOL4000 som är utgiven enligt LGR11. Det jämförande momentet har inte funnits i de tidigare böckerna och intervjuerna med ungdomar som identifierar sig själva som troende är fler än i tidigare böcker. SOL3000 innehåller dock många fler existentiella frågor än SOL4000, vilket bekräftar att det existentiella har försvunnit i LGR11.

Ett annat tydligt resultat är att SOL2000 innehåller mycket mer kristendom än övriga böcker. Det märks tydligast när man läser boken som en helhet. Då ser man att kristendomen används som referenspunkt i nästan alla granskade delar. Att tillhöra Svenska kyrkan verkar tas för självklart, men den katolska kyrkan ägnas också stor uppmärksamhet. Kanske beror det på att alla kristna kyrkor delar historia med den katolska kyrkan. Även i övriga undersökta böcker används arbetsområdena om Svenska kyrkan för att beskriva mer än bara samfundet. Det beskrivs till exempel vad typisk kristen tro är under Svenska kyrkans område, vilken även den katolska kyrkan till viss del representerar i böckerna. Något som knappt har förändrats mellan böckerna är årskurs 7s inledande sidor om Bibelns påverkan på det svenska samhället, vilket det också verkar ha funnits en betoning på i alla läroplaner.

Ett exempel på något som däremot har förändrats är synen på vetenskap och religion. I SOL2000 behandlas vetenskapliga förklaringar med försiktighet. De beskrivs, men det görs tydligt att alla inte tror så. I SOL4000 råder snarast det motsatta förhållandet. Bibeln framställs som en bok som har varit, och är, väldigt viktig för många människor, men den innehåller inga korrekta historiska fakta. Något som skulle kunna kopplas till detta är sekularisering. Redan i SOL2000 nämns sekularisering, men i SOL2001 har utrymmet för diskussionen om sekulariseringen ökat drastiskt. Det fortsätter att vara ett inslag i resten av böckerna, med liknande men uppdaterade resonemang. I SOL4000 förklaras plötsligt de inomkyrkliga begreppen, vilket inte har gjorts på ett tydligt sätt tidigare, något som pekar på att kristendomen inte längre är norm.

Man kan också se att mycket innehåll återanvänds mellan böckerna. Vissa textpartier är i stort sett identiska om man jämför en bok med boken som gavs ut innan den. Särskilt tydligt blir detta i presentationen av den ortodoxa kyrkan, där innehållet är i stort sett likadant i samtliga fyra böcker. Pojken som döps, konfirmeras och får den första nattvarden heter i alla fyra böcker Athanasios.

²¹⁷ Svensson 2015, s. 19–36

SOL3000 och SOL4000 delar här i stort sett samma text, och om man granskar SOL2001 närmare visar det sig att det finns många likheter även där. Fotona på ritualerna verkar också vara från samma tillfälle, eller från två olika tillfällen. Det är intressant att trots att den ortodoxa kyrkan växer i Sverige fortsätter läroböckerna att ge den mycket mindre utrymme än övriga inriktningar. Ytterligare intressant är att det i vissa av böckerna är den grekisk-ortodoxa traditionen som presenteras. År 2013 var nämligen den serbisk-ortodoxa och två syrisk-ortodoxa kyrkor större än den grekisk-ortodoxa i Sverige.²¹⁸ Ett annat tillfälle där likheterna mellan böckerna blir tydliga är i texterna om väckelserörelser och frikyrkor.

Fler exempel skulle kunna ingå i denna jämförelse, men det som har redovisats ovan talar redan sitt tydliga språk. Böckerna har förändrats, men de är ändå mycket lika. Det som har förändrats mest är vilka samhällsaktuella frågor som tas upp, vilket inte är så konstigt. I en lärobok enligt LGR11 vore det väldigt märkligt om kommunismen ägnades så stort utrymme som den gör i SOL2000. Däremot kan man tänka sig att mer utrymme borde ha lämnats åt de som förföljs för sin tro i SOL4000, eftersom det idag är ett högaktuellt ämne. Man kan också tänka sig att samfundens storlek borde ha påverkat innehållet i böckerna mer än vad det faktiskt gör. Denna studie visar att den katolska kyrkan och Svenska kyrkan ofta får stå symbol för vad alla kristna tror, vilket är ett onyanserat sätt att framställa de meningsskiljaktigheter som finns inom kyrkan på.

3. Sammanfattning och avslutande diskussion

Denna studies uppgift har varit att undersöka på vilket sätt kristna representeras i de fyra senaste utgåvorna av läromedlet *Religion och Liv*. Frågorna som har besvarats är hur representationen av kristna ser ut i läromedel och hur representationen har förändrats över tid, samt vilka aspekter av kristet liv som lyfts fram. Resultatet visar att religionskunskapsämnet är ett mångfacetterat ämne med flera olika syften. Svaret på frågeställningarna skulle kunna beskrivas som: Det varierar!

För varje presenterad kristen inriktning har läroboksförfattarna gjort en definition. Definitionen syftar till att åtskilja de olika samfundet och inriktningarna från varandra. Hur själva framställningen av inriktningarna har gjorts har inte förändrats särskilt mycket över tid, även om vissa fokusbyten har skett. Det kan bero på att historien inte förändrar sig. Det skulle också kunna bero på att Leif Berg har varit med och författat samtliga läroböcker, men det känns som en mindre trolig förklaring.

Vilka samtida personer som har fått representera inriktningarna har dock förändrats något. I SOL2000 hörs ganska många ungdomars röster, medan i SOL2001 är de färre. I SOL4000 hörs återigen många ungdomars röster. Prästers åsikter presenteras ofta och på olika sätt. I SOL2001

²¹⁸ Myndigheten för stöd till trossamfund. ”Statistik 2013”, <https://www.myndighetensst.se/kunskap/statistik-om-trossamfund.html> (hämtad 2019-05-31)

och SOL3000 hörs lärares både positiva och negativa röster om kristendomen. Dessutom förekommer många generaliserade beskrivningar och anonyma röster. Fler exempel skulle kunna räknas upp, men dessa visar att det inte finns något tydligt mönster i vilka som får uttala sig. Att det dessutom varierar om rösterna framställs tillsammans med namn och bild, enbart namn, enbart nationalitet, enbart kön etc. gör det ännu svårare att dra en generell slutsats. Det är till exempel svårt att jämföra en ung svensk kvinna med en troende katolik från Irland.

Den slutsats som kan dras är dock att LGR11 har påverkat innehållet i SOL4000 mycket. Något som är tydligt i studien är att Svenska kyrkan framställs som norm innan SOL4000, medan man i denna bok kan se spår av det, även om det är ambivalent. I SOL4000 är det dock första gången som inomkyrkliga begrepp förklaras på ett sådant sätt att det är tydligt att författarna är medvetna om att alla inte förstår begreppen.

Frågan om hur kristet liv framställs går inte helt att besvara, då det framställs på så många olika sätt. I SOL4000 betonas den personliga tron mycket, vilket inte har tagit lika mycket utrymme i tidigare böcker. Det är intressant eftersom också sekulariseringen har fått ta större plats i SOL4000. I framställningarna av den ortodoxa kyrkan görs det tydligt att man är kristen hela livet, dygnet runt. Det är inte lika tydligt i framställningen av andra kristna inriktningar, vilket är intressant eftersom den ortodoxa kyrkan är den som i alla böcker upptar minst plats. Om katoliker nämns att de ofta gör korstecknet, men det beskrivs inte ytterligare vad det har för innebörd. Det nämns inte heller att andra kristna också kan göra korstecknet. Synen på sex och samlevnad behandlas i alla böcker, men tar olika stor plats. Då detta är en aspekt av kristen tro bidrar detta till att besvara frågan om hur kristet liv framställs. I SOL2001 görs en tydlig poäng av att det har skett en åsiktsförändring i Svenska kyrkan och i de senare böckerna redovisas synen på bland annat homosexualitet knappt som en åsiktsförändring utan mer som en självklarhet. Den katolska kyrkans hållning är oförändrad genom böckerna, men vilka röster som hörs om den förändras mellan böckerna. I de senare böckerna är det tydligare att vissa katoliker är kritiska mot påvens åsikter.

I relation till den tidigare forskning som presenterades i inledningen och i relation till LGR11 är det intressant att sekulariseringen tar så stor plats i SOL4000. Kittelmann Flensner och Holmqvist Lidh visar att elever med religiös identitet ofta känner sig obekväma i religionskunskapsundervisningen. LGR11 säger att religionens relevans för individen ska betonas. Ändå fortsätter den vetenskapliga förklaringen och sekulariseringsprocessen att ta stor plats i det senaste utkomna läromedlet. Att tidningen Dagen kom fram till att det finns problem med representation i läromedel går dock inte att se i denna studie. Många olika kristna representeras på många olika sätt. Visst kunde det ske mer, men det skulle då ske på bekostnad av de andra religionernas sidantal. Även om kristendomen har en särställning i läroplanen, så ska eleverna lära sig om andra religioner också. Denna studies resultat överensstämmer dock med Aldrin och Aldrins forskning på den punkten. Det verkar finnas en ambivalens kring vad som är den gemensamma

normen. Representation ska utgöra en grund för att skapa en gemensam norm. I SOL4000 lyckas inte läromedelsförfattarna med det.

Denna studie har undersökt hur skillnaderna i representation i läroböckerna ser ut. Vidare forskning som skulle kunna vara intressant är att undersöka djupare vad förändringen, eller avsaknaden av förändring, beror på. Även läroböckernas bilder skulle vara intressant att studera i större utsträckning.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Aldrin, Viktor & Aldrin, Emilia, ”Hur förmedlas kristendomen i läromedelstexter för gymnasieskolan? En ideologikritisk analys”, *Norddidactica – Journal of Humanities and Social Science Education*, 2018:2, s.23–44.

Berg, Leif. *Religion och liv. 7–9, Elevbok*, Stockholm: Natur och Kultur, 2003

Berg, Leif & Husén, Lennart. *Religion och liv 7–9 [Lärobok]*, Stockholm: Natur och Kultur, 1997

Berg, Leif & Rundblom, Gunilla. *Religion och liv 7–9: Stadiebok*, Stockholm: Natur & kultur, 2013.

Hall, Stuart, ”The work of representation”, i: Hall, Stuart (red.), *Representation: Cultural representations and signifying practices*, London: Sage, 1997a, s.13-63

Hall, Stuart, ”The spectacle of ’the other’”, i: Hall, Stuart (red.), *Representation: Cultural representations and signifying practices*, London: Sage, 1997b, s.223-277

Holmqvist Lidh, Carina. *Representera och bli representerad – Elever med religiös positionering talar om skolans religionskunskapsundervisning*, Karlstad: Karlstad universitet, 2016

Husén, Lennart, Skrutkowski, Karin & Berg, Leif. *Religion och liv: Högstadiet boken [1–3]*, Stockholm: Natur och Kultur, 1983.

Kittelman Flensner, Karin. *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*, Göteborg: Göteborgs universitet, 2015.

Nelson, Chad & Woods, Jr, Robert H., i: Stausberg, Michael & Engler, Steven (red.), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, Abingdon, Oxon: Routledge, 2011

Otterbeck, Jonas, ”Stereotyper styr vår syn på islam”, *Pedagogiska magasinet*, 2001:4, s. 39–45

Skolverket. *Kommentarmaterial till kursplanen i religionskunskap*, Västerås: Skolverket, 2011a.

Skolverket. *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*, Västerås: Skolverket, 2011b.

Skolverket. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo94*, Ödeshög: Skolverket, 2006

Skolverket. *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, reviderad 2018*, Mölnlycke: Skolverket, 2018.

Skolöverstyrelsen. *Läroplan för grundskolan LGR80*, Södertälje: Liber Utbildningsförlaget, 1981

Stausberg, Michael, "Comparison", i: Stausberg, Michael & Engler, Steven (red.), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*, Abingdon, Oxon: Routledge, 2011

Svensson, Jonas, "Religionskunskap som humanistiskt ämne i den svenska skolan", i: Löfstedt, Torsten (red.), *Religionsdidaktiska studier*, Växjö: Linnaeus University Press, 2015

Utbildningsdepartementet. *Kursplaner för grundskolan*. Information om tryckår och utgivare saknas. Skannad fil hämtad från Göteborgs universitetsbibliotek <http://hdl.handle.net/2077/30959> (hämtad 2019-05-30)

Digitala källor

Dagen. *Detta lär skolan ut om kristen tro*, <https://www.dagen.se/dokument/detta-lar-skolan-ut-om-kristen-tro-1.1202534> (hämtad 2019-05-07)

Diskrimineringsombudsmannen. *Religion eller annan trosuppfattning som diskrimineringsgrund*, <http://www.do.se/om-diskriminering/skyddade-diskrimineringsgrunder/religion-eller-annan-trosuppfattning-som-diskrimineringsgrund/#1> (hämtad 2019-04-17)

Lärarnas Riksförbund. *Skolans styrdokument*, <https://www.lr.se/yrketsforutsattningar/skolansstyrdokument.4.3cb716391262c05111b800075.html> (hämtad 2019-05-23)

Myndigheten för stöd till trossamfund. *Statistik 2013*, <https://www.myndigheten.se/kunskap/statistik-om-trossamfund.html> (hämtad 2019-05-31)

Nationalencyklopedin. *Läromedel*, <https://www-ne-se.ezproxy.its.uu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/l%C3%A4romedel>
(hämtad 2019-04-29)

Riksarkivet. *Grundskolan införs*, <https://riksarkivet.se/grundskolan-infors> (hämtad 2019-04-26)

Skolverket. *Så använder du läroplanen för grundskolan*,
<https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/sa-anvander-du-laroplanen-for-grundskolan> (hämtad 2019-05-23)

University of Birmingham. *Stuart Hall*,
<https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/stuart-hall-hilton-and-connell.aspx>
(hämtad 2019-05-08)

World Values Survey. *Live Cultural map – WVS (1981–2015)*.
<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>

Statistik om Sverige finns under fliken *Findings & Insights*, dit direktlänk saknas.
(Hämtad 2019-05-23)

Information om vad World Values Survey är finns under fliken *What we do*, dit direktlänk saknas.
(Hämtad 2019-05-27)

Övriga källor

Natur och Kulturs kundservice. Fråga ställd om förlaget innehar förteckning över böcker utgivna i SOL-serien, via mail till kundservice@nok.se